

ตำราฯ : ภูมิปัญญาแห่งการรักษาโรคที่ปรากฏในหนังสือбудภาคใต้

อนุสรณ์ กะณะศิริ

นักวิชาการ ชำนาญการ

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

วงเวียนชีวิตของมนุษย์ย่อมที่จะประสบกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยเฉพาะความเจ็บป่วยนับเป็นประสบการณ์สามัญของมนุษย์ชาติที่มีการเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวตลอดเวลา เป็นสัญลักษณ์แห่งการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด และการดิ้นรนเพื่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มนุษย์พยายามทำความเข้าใจและเรียนรู้ปรากฏการณ์ความเจ็บป่วย และโรคร้ายที่คุกคามชีวิตและสุขภาพ สารพัดวิถีจากการลองผิดลองถูกจนเกิดเป็นองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาส่งผลต่อแนวคิดทฤษฎีที่ใช้อธิบาย และรักษาความเจ็บป่วยได้ เป็นองค์ความรู้ที่นำภูมิปัญญามาใช้ปฏิบัติตนกัน

การบันทึกภูมิความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น ปรากฏทั่วไปในหนังสือбудภาคใต้ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านส่งผลต่อบริบทของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่บันทึกถึงการใช้สมุนไพร การรักษาโรคชนิดต่างๆ การจัดการระบบสุขภาพ ความเชื่อพิธีกรรมในการรักษาโรค ซึ่งสะท้อนวิถีชีวิตของคนในภาคใต้ ซึ่ง ประเวศ วะสี (๒๕๓๔) ได้อธิบายถึงภูมิปัญญาไว้ว่า ภูมิปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ และการเรียนรู้ยาวนาน ความรู้ต่างๆ จะเชื่อมโยงกันไปหมด ไม่ได้แยกออกเป็นวิชาๆ ตามที่ร่ำเรียนกัน จากลักษณะดังกล่าวทำให้พิจารณาได้ว่า เรื่องของภูมิปัญญามีลักษณะเป็นสหวิทยาการหรือประกอบด้วยมวลความรู้ต่างๆ ที่ผสมกลมกลืนและจากแนวคิดทั้งหมด จึงอาจสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นพื้นฐานความรู้ที่ระดมความสามารถของชาวบ้าน เน้นการสร้างสรรค์พัฒนา หรือแก้ปัญหา หรือปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาชีวิตให้เหมาะสมกับยุคสมัย

สอดคล้องกับ สมภพ ประธานธรรักษ์ (๒๕๕๒) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาการรักษาโรคโดยหมอพื้นบ้าน สรุปได้ว่า หมอพื้นบ้าน หรือ หมอชาวบ้าน นั้นเป็นภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพของประชาชนแบบองค์รวมซึ่งเป็นการพึ่งตนเองมาตั้งแต่ในอดีต โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ แต่ปัจจุบันความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์การแพทย์แผนใหม่ในศตวรรษที่ผ่านมา ทำให้ความสำคัญของหมอชาวบ้านถูกลดความสำคัญลงเรื่อยๆ แม้ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอาจไม่ใช่ทางออกในการแก้ปัญหาสุขภาพทั้งหมด แต่ก็เข้ามามีบทบาทในการเสริมความขาดแคลนของการแพทย์กระแสหลัก

จากภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านที่ค้นคว้า คิดค้น ลองผิดลองถูกจนกลายเป็นภูมิปัญญาในการรักษาโรคซึ่งมีการสืบต่อมาจากรุ่นสู่รุ่นแล้ว สรรพวิชาการรักษาโรคส่วนหนึ่งถูกจารลงในหนังสือбуд หรือ สมุดไทย สมุดข่อย ส่วนใหญ่จะเป็นหนังสือбудชาว รวบรวมตำรับยาไว้หลากหลายขนานตามโรคที่เกิดขึ้นตามช่วงชั้นของเวลาในสมัยนั้นหรือบางตำรับก็ยังสามารถนำมาปรับใช้ในโรคปัจจุบันได้ หนังสือбудตำรายาส่วนใหญ่ จะใช้หมึกตำจารลงไป เป็นภาษาไทยซึ่งเป็นภาษาพูดแล้วนำมาเป็นภาษาเขียน หรือภาษาไทย บางครั้งก็มีภาษาขอมได้และย่นตรึงถึงคาถาอาคม ที่ใช้ในการรักษาโรคผสมผสานกัน รวมถึงการรักษาโรคที่เกิดจากคุณไสยหรือปีศาจ ทั้งนี้จากที่ผู้เขียนได้ศึกษา โดยเฉพาะหนังสือбудตำรายา ณ ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ซึ่งได้ทำการคัดเลือกหนังสือбудตำรายาที่มีความสมบูรณ์ การจารมีความชัดเจน และเนื้อหามีความต่อเนื่องในการบอกถึงตำรับ ทั้งในเรื่องการรักษาโรค สมุนไพรที่ใช้ในการรักษา วิธีการปรุงเป็นต้น ซึ่งมีจำนวน ๒ เล่ม เล่มละ ๔ ตำรับ ดังตัวอย่าง

๑. หนังสือбудตำรายา ทะเบียนเลขที่ อ.๑๗๑.๐๑๖ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา ลักษณะ ต้นฉบับหนังสือбуд มีขนาดกว้าง ๑๑.๕ เซนติเมตร ยาว ๓๕ เซนติเมตร หนา ๒ เซนติเมตร มีจำนวน ๙๑ หน้า แต่ละหน้ามี ๗ บรรทัด เป็นหนังสือбудชาวฉบับสมบูรณ์ หน้าต้น

หนังสือбуд ระบุว่า เขียนในเดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕ ปีกุน เอกศก ไม่มีชื่อผู้แต่ง โดยใช้ตัวอักษรไทยสมัย รัตนโกสินทร์ ช่วง พ.ศ. ๒๓๖๒ - ๒๔๖๑ และอักษรขอมมีรูปยันต์ประกอบ ลักษณะการแต่งคำประพันธ์เป็น ประเภทร้อยแก้ว ใช้ภาษาไทยถิ่นภาคใต้และภาษาไทยภาคกลาง

ตำรับยาทะเบียนเลขที่ อ.๑๗๑.๐๑๖

© ริดดวงตมูกเลือด ถ่านไม้สัก ๑ ถ่านลูกมะกอก ๑ พริก ๗ ชิง ๗ กระจีตม ๗ เอน้ำปูนขาวเป็น กระจายบดทำแท่งชื่อ แก้ว ๕ ดวงแลฯ

© ริดดวงงอกเอาพักแพแดง ๑ หัวขาย ๑ บดลายน้ำมันงาทาหายฯ

© ริดดวงผอมเหลืองเอาแกนซี่เหล็ก ๑ แกนแสมสาร ๑ เปล้าทั้ง ๒ เจ็ดมูลเพลิง ๑ ลูกมะเขือขื่น ๑ เกลือรำหัดดองกับเหล้า ผิงข้าวเปลือกไว้ ๓ วัน ๗ วันกินหายแลฯ

© ยาหัดไอหอบเอาลูกมะกรูด ๑ ส้มกุ่ม ๑ ส้มป่อย ๑ กระจีตม ๑ ชิง ๑ เอาสิงละ ๑ บาท เคี้ยวให้ งวดใส่น้ำตาลโหนดกินหายฯ

๒. หนังสือбудตำรายา ทะเบียนเลขที่ ๖๑๒๒๐๐๔๖ ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา ลักษณะ ต้นฉบับหนังสือбуд มีขนาดความกว้าง ๙.๓ เซนติเมตร ยาว ๒๗.๕ เซนติเมตร หนา ๒.๐ เซนติเมตร จำนวน ๗๖ หน้า บันทึกเนื้อหาด้วยอักษรไทยภาษาไทย คำประพันธ์ประเภท ร้อยแก้ว มีร้อยกรองประกอบบางส่วน ไม่ทราบชื่อผู้แต่งหรือการคัดลอก สารสำคัญในตำรายาเนื้อหาว่าด้วย เรื่องการใช้ยาเพื่อการรักษาโรคต่างๆ โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกิดจากการประมวลผลประสบการณ์ของผู้เขียนหรือผู้อื่นๆ ที่เป็นเครือข่ายหมอปันบ้าน ตำรายาเล่มนี้สันนิษฐานว่า สูตรยาต่างๆ ได้ผ่านการทดลองใช้ และมีความเชื่อมั่นว่ารักษาโรคให้ผู้ป่วยหายได้

ตำรับยาทะเบียนเลขที่ ๖๑๒๒๐๐๔๖

© เด็กเป็นตานทราย ให้ปิดเลือด ท่านให้เอาเปลือกจิก ๑ เปลือกมะขวิด ๑ สีเสียดทั้งสอง ลูกบิน กานนี้ ๑ กระจีตมสุก ๑ บดละเอียดแทรกฝิ่นน้อย ๑ ลายเหล้ากินหายแลฯ

© ยาเลือดให้จุกเสียด ให้เป็นก้อนให้กลิ้งขึ้นกลิ้งลง ท่านให้เอาน้ำมะนาวจอก ๑ น้ำขิงจอก ๑ น้ำโพลจอก ๑ น้ำผักเสี้ยนผิงจอก ๑ คูลิกานเข้าด้วยกัน เอาใส่โถตั้งปากหม้อ ให้ร้อนแล้วปรุงลง แล้วเอาเหล็ก ตะปูเผาไฟให้ร้อนให้แดงแล้วชุบลง ให้ได้สักสามที เอาพริกขิงตีปี้ ตำผงปรุงลง แล้วให้เสกด้วยคาถานี้ ปูผิงสาอุพะติ ๓ ที แล้วให้เสกด้วยสักกัถวา แล้วจงกินเทิด ได้เชื้อแล้วแลท่านเอ๋ยฯ

© ยากวาดทรายทั้งปวง เอาหัวตะไคร้ ๑ ใบพานงูแดง ๑ ดิงูแทรก เอาเสมอภาค ตำผงลายเหล้าก็ได้ น้ำมะนาวก็ได้ หัวตะไคร้ก็ได้แล กวาดทรายทั้งปวงตกหายสิ้นแล ได้ใช้แล้วดีแลฯ

© ยาหมื่นแสนเสนาะ ข้าหลวงหมอแพทย์ บอกให้ไว้เป็นบุญแก่บุคคลทั้งปวง ให้เอาหัวกระทือซี่แมว ๑ ชั่ง ขมิ้นอ้อย ๑ ชั่ง ใบมะตูม ๑๐๐๐ ตากแดดให้แห้ง ตำผงลายน้ำผึ้งรวงกินแก้ลมจุกเสียด หายมากแล้ว ถ้าใครพบยานี้แล้วให้เร่งทำกินเถิด

สรุป

ตำรายา : ภูมิปัญญาแห่งการรักษาโรคที่ปรากฏในหนังสือбудภาคใต้ คือเรื่องราวแห่งการรักษาโรคที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างธรรมชาติและมนุษย์ เมื่อเกิดโรครึ้นในชุมชนหรือหมู่บ้านอันหมายถึงผลกระทบ

ต่อการดำเนินชีวิตและอาจเป็นอันตรายจนเสียชีวิต ดังนั้น หมอพื้นบ้านคือปัจจัยหลักสำคัญในการรักษาโรค โดยการลองผิดลองถูกจนสามารถที่จะรู้ได้ว่าโรคแต่ละชนิดจะใช้สมุนไพรตัวไหนรักษา และการปรุงให้เหมาะกับโรคที่เป็นอยู่ ภูมิปัญญาเหล่านี้มีการสืบทอดทั้งตัวบุคคลที่มาเป็นศิษย์รวมถึงการจดจารในตำรายาหรือที่เรียกว่าหนังสือชุดตำรายาอันเป็นสรรพวิชาที่รับรองได้ว่าโรคที่เกิดขึ้นในช่วงชั้นอดีตหรือโรคในปัจจุบันสามารถนำตำรับยานั้นมาใช้ในการรักษาโรคได้

บรรณานุกรม

ประเวศ วะสี.(๒๕๓๔). การสร้างเสริมภูมิปัญญาไทยเพื่อการศึกษา :ในการสัมมนาทางวิชาการเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน. กรุงเทพฯ : สำนักคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สมภาพ ประธานสุรารักษ์. (๒๕๕๒). สมุนไพร : การพัฒนาเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ : สามตา.

ยันต์ : วิถีแห่ง ความเชื่อ การดำรงชีวิต ของชาวใต้ที่ปรากฏในหนังสือбуд

อนุสรณ์ กะณะศิริ
นักวิชาการ ชำนาญการ
สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

มนุษย์ดำรงอยู่ได้ภายใต้การจัดการในระบบของการเป็นหมู่เป็นพวกแล้วขยายมาสู่ความเป็นชุมชนตั้งบ้าน ตั้งเมือง ภายใต้ภาวะของการขับเคลื่อนในวิถีชีวิตนั้น นอกจากการทำมาหากินแล้ว มนุษย์ยังมีความเชื่อที่ผูกติดกับความคิดว่า ความเชื่อ เช่น สิ่งเหนือธรรมชาติ คาถาอาคม ผีसाง เจ้าที่เจ้าทาง ย่อมนำพาให้ชีวิตมนุษย์ประสบผลจากปรากฏการณ์ของการบนบานหรือบูชา เพราะมนุษย์เชื่อว่า สิ่งพวกนี้สามารถให้คุณให้โทษกับตนได้ ถ้าไม่ทำให้ถูกต้องตามกระบวนการที่สืบทอดกันมา โดยเฉพาะในเรื่องของ “ยันต์” เป็นความเชื่อที่มาจากลายเส้นที่ลงคาถาไว้บนผ้า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ผ้ายันต์” หรือบางครั้ง “ยันต์” ก็ลงไว้ตามเสาบ้าน เป็นต้น ซึ่ง เปลื้อง ณ นคร (๒๕๕๐) ได้กล่าวถึงเรื่องของยันต์ไว้ว่า ยันต์ น. ลายเขียนเพื่อให้ขลัง, คำว่า ยันต์ (ตามรูปศัพท์) แปลว่าเร็ว คล่อง ง่ายโบราณอาจารย์ต้องการให้คนนำข้อธรรมติดตัวไปปฏิบัติอย่างคล่องแคล่วและจำได้ง่ายๆ จึงใช้วิธีย่อโดยถอดอักษรที่เป็นหลัก ในข้อความหนึ่งๆ มาเขียนลงในแผ่นผ้า หรืออย่างอื่นในขณะที่เขียนยันต์อาจารย์ก็จะบริกรรมคาถา ให้ขลังด้วย ยันต์บางอย่างเขียนลงในแผ่นผ้า เรียกว่าผ้ายันต์สอดคล้องกับ เทพ สาริกบุตร (๒๕๐๑) ให้ความหมายคำว่ายันต์ไว้ว่า คำว่ายันต์นี้เพี้ยนมาจากคำว่า “ยัญญู” ซึ่งเป็นภาษาบาลีแปลว่า สิ่งที่มีมนุษย์พึงเช่นสรวงบูชา ให้ความสุขความเจริญ แต่มาใช้ภาษาไทย เราเปลี่ยนเป็นยันต์ไป หมายถึงรอยเส้นที่ขีดขวางไปมาสำหรับลงคาถาอาภจากกล่าวได้ว่า “ยันต์” คือ การจารตัวอักษรขอมหรือบาลีประกอประกอบกับลายเส้นตามความเชื่อเพื่อให้เกิดผลในด้านใดด้านหนึ่งตามจุดประสงค์ของการเขียนยันต์อันส่งผลต่อชีวิตและการดำเนินชีวิต

หนังสือбудภาคใต้กับความเชื่อยันต์ที่ปรากฏ

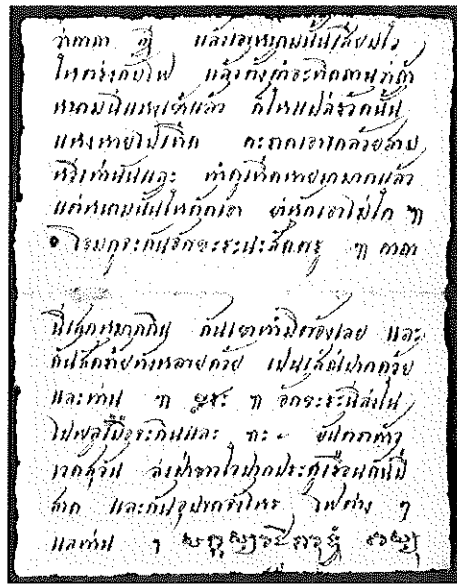
หนังสือбудหรือที่เรียกชื่อกันทั่วไปว่า สมุดไทย หรือ สมุดข่อย บ้างตามแต่ละภูมิภาค โดยเฉพาะภาคใต้จะเรียกกันว่า “หนังสือбуд” เป็นหนังสือของไทยโบราณภาคใต้ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัว มิได้เย็บเป็นเล่มเหมือนหนังสือในปัจจุบัน เป็นลักษณะความยาวแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่และขนาดเล็ก ความกว้าง ความยาว ความหนาขึ้นอยู่กับเรื่องราวที่ใช้นั้น เป็นสิ่งที่แสดงออกถึงภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นภาคใต้และเป็นภาพสะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นอยู่ การดำรงชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนจนถึงประเพณี ทั้งนี้หนังสือбудมีลักษณะ แตกต่างกันไป เช่น หนังสือбудชาว จะจารเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนา โหราศาสตร์ วรรณกรรมท้องถิ่น กฎหมาย ศาตรา ตำรายา เป็นต้น ส่วนหนังสือбудดำ ส่วนใหญ่จะจารเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ คาถาอาคม เป็นต้น จากการศึกษาเรื่องเกี่ยวกับ “ยันต์” ที่ปรากฏในหนังสือбуд ณ ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณนั้น “ยันต์” จะปรากฏทั้งในหนังสือбудขาวและหนังสือбудดำ ทั้งในเรื่องของ หนังสือбудตำรายา หนังสือбудไสยศาสตร์ หนังสือбудโหราศาสตร์ เป็นต้น

ยันต์ที่ปรากฏในหนังสือбудในเรื่องของความเชื่อและการดำเนินชีวิต

จากการศึกษาจากหนังสือбудหลายๆ ฉบับที่มียันต์ปรากฏอยู่ ผู้เขียนจึงทำการเลือกหนังสือбудที่มีสภาพความสมบูรณ์ ความชัดเจนของตัวอักษรและลายเส้นที่จารชัดเจน เนื้อหาที่สอดคล้องกับภาวะและ

เรื่องราวของยันต์ที่ปรากฏ อันได้แก่ หนังสือบุด คาถาอาคมและไสยศาสตร์ รหัส ๖๐๒๒๐๑๗๖ ลักษณะเป็นหนังสือบุดขาวดินช้าง มีขนาดความกว้าง ๑๑.๗ เซนติเมตร ความยาว ๑๘.๒ เซนติเมตร หน้า ๒.๒ เซนติเมตร มีจำนวน ๑๕๔ หน้า ลักษณะการจารด้วยหมึกดำ ด้วยอักษรขอมไทย และอักษรไทย ลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยแก้ว ลักษณะยันต์ที่ปรากฏ ยกตัวอย่าง มีดังต่อไปนี้

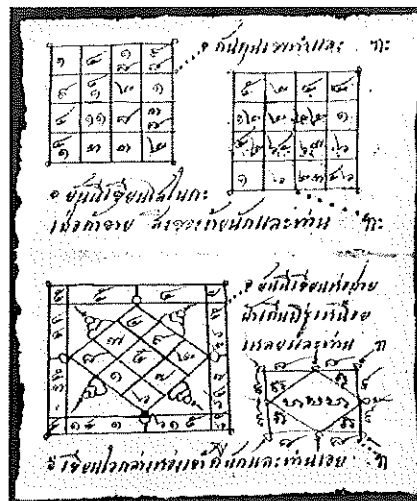
ยันต์ตราท้าวเวสสุวรรณ ลงผ้าขาวไว้ปากประตูเรือนกันปีศาจ และกันอุบาทว์จัญไร ไฟต่างๆ

คาถาเสกยันต์นี้ โอม กูจะปลุกหมันทุกประการ แผ่นดินดานก็มาสะเทือนไหว กูจะปลุกทั้งดินน้ำแลลมไฟ โอม สะเนาะสะนัน ลัน ขึ้นมา ทุกตัวอักษรและอักษร คือตัว นะอะอ๋า

๑. ยันต์นี้เขียนผูกข้อมือเด็กขี้ร้อง ต้องกระชยันหายแล
๒. ยันต์นี้เขียนแล้วขยำเอาน้ำกิน ประสูติลูกออกง่ายน้กแลท่านเอย
๓. ยันต์นี้กันคนทำมบ เขาทำมิต้องแก่เราเลยท่าน

๑. ยันต์กันคุณ (คุณไสย) เขาทำ
๒. ยันต์นี้เขียนใส่ในกะเชอ ค้าขายสิ่งของง่ายน้กแลท่านฯ
๓. อันนี้เขียนห่อชายผ้าเดินหมิรู้เหน้อยเลยและท่านฯ
๔. เขียนไว้กลางห้องข้าวตั้นกแลท่านเอยฯ

ยันต์นี้ถ้าผู้หญิงจะให้ผู้ชายทำหัตตะหมอน (ลูกปัด) รัดสะเอว ผู้รักนักรักและท่านทำดูเทิดๆ

สรุป

ยันต์ : วิธีแห่ง ความเชื่อ การดำรงชีวิต ของชาวใต้ที่ปรากฏในหนังสือชุด นั้นย่อมแสดงให้เห็นถึงวิถีชาวใต้ที่ดำรงอยู่ภายใต้แห่งความเชื่อ ของคลัง และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผ่านยันต์ ในรูปแบบต่างๆ จากการยกตัวอย่างหนังสือชุด คาถาอาคมและไสยศาสตร์ รหัส ๖๐๒๒๐๑๗๖ ซึ่ง ได้แก่ ยันต์กันคุณไสย ยันต์ทำมาค้าขาย ยันต์กันผีแม่ชื้อ ยันต์ป้องกันตนเองและร่างกาย ยันต์ปกป้องบ้านเรือน ยันต์เสน่ห์ เมื่อมองดูแล้วว่าสิ่งที่ปรากฏนั้นย่อมสะท้อนภาพแห่งสังคมและวัฒนธรรมโดยผ่านพิธีกรรมและความเชื่อผ่านยันต์ อันบ่งชี้ถึงวิถีชนแห่งคนภาคใต้ผ่านการจารลงหนังสือชุดเพื่อการสืบทอดและการนำไปใช้ในชีวิตจริง

บรรณานุกรม

เทพ สาริกบุตร. (๒๕๐๑). คัมภีร์พระเวทย์ ฉบับจตุตถบรรพ. กรุงเทพฯ : อุตสาหกรรมกรรมการพิมพ์.

เปลื้อง ณ นคร. (๒๕๕๐). พจนานุกรมไทย-ไทย. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ

พนัดดา เทพญา

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

อีเมล: phanadda@tsu.ac.th

เกาะยอเป็นเกาะเล็กๆ อยู่ในทะเลสาบสงขลาตอนล่างในภาคใต้ของประเทศไทย ชาวบ้านที่อพยพมาอาศัยอยู่ในเกาะยอมีทั้งชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีน นับถือศาสนาพุทธ มีอาชีพทำสวน ทำเครื่องปั้นดินเผาและการทอผ้าเป็นหลัก ดังปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ครั้งแรกเมื่อพบแผนที่ภาพกัลปนา วัดพะโคะ ซึ่งหอสมุดแห่งชาติจัดไว้ในหมู่ตำราภาพ ชื่อแผนที่เมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. ๙๗๗ หรือประมาณ พ.ศ. ๒๑๕๘ ซึ่งเขียนขึ้นหลัง พ.ศ. ๒๒๒๓ ในแผนที่ภาพปรากฏเกาะ ระบุชื่อ "เขาก้อะญอ" ปรากฏอยู่บริเวณปลายสุดของแผนที่ มีภาพพรรณไม้บนภูเขาแต่ไม่ปรากฏรูปสัตว์ป่า และจากหนังสือชีววิวัฒน์ซึ่งประพันธ์โดย สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้รายงานการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๒๗ ความตอนหนึ่งกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นในบทที่เกี่ยวข้องกับสงขลาเล่าถึงภูมิทัศน์ของเกาะยอว่า "อนึ่งที่ปากช่องทะเลสาบนั้นมีเกาะๆ หนึ่งชื่อเกาะยอ มีเขา ๓ เขาเป็นสามเหลี่ยม แหลมตะวันออกทิศใต้เรียกว่าแหลมกอ แหลมทิศเหนือเรียกว่าช่องเขาเขียว แหลมตะวันตกเฉียงใต้เรียกว่าแหลมห้วยการัง มีตำบลบ้าน ๓ แห่ง ด้านตะวันตกเรียกว่าบ้านอ่าวทราย ด้านตะวันออกเรียกว่าบ้านสวนใหม่ ด้านใต้เรียกว่าบ้านท่าไทร ในเกาะยอนี้มีสวนเรียงรายอยู่ในเกาะ และรอบเกาะเป็นสวนผลไม้ หมากมะพร้าว จำปาตะ ขนุน สะตอ พุมเรียง ละมุด ทูเรียน และมีสวนมัน ผักและผลไม้ต่างๆ บริบูรณ์ มีบ้านราษฎรเจ้าของสวนเรียงรายอยู่ในเกาะและรอบเกาะตลอด มีบ่อน้ำจืด สนิทหลายแห่ง ที่บ่อแห่งหนึ่งริมน้ำเรียกว่าบ่อหิน เป็นบ่อคิลาน้ำจืดสนิท ที่ว่าบ่อหินเป็นบ่อของเก่า แต่บัดนี้บ่อนั้นโสโครกมีบ่อเลื่อนขึ้นมา ปากบ่อก่ออิฐ มีศาลาเล็กที่นั่นหลังหนึ่ง ในเกาะนั้นมียอด ๒ ยอด ชื่อวัดแหลมกอวัดหนึ่ง วัดท้ายเสาแหว่หนึ่ง วัดแหลมกอนั้นตั้งอยู่ที่แหลมกอ มีโบสถ์เสาเฉลียงก่อเป็นคูหา และมีศาลาการเปรียญราษฎรสร้างใหม่ก่ออิฐสงขลาไว้ ฝีมืออย่างดี ไม้ถื่อปูน ก่อเป็นคูหา มีศาลาริมน้ำเป็นที่แห่งหนึ่ง พื้นวัดเตียนสะอาดร่มรื่นด้วยต้นไม้ ไปจากวัดข้างหัวแหลมทิศเหนือมีโรงจันทันพื้นเผา หม้อ ไห โอ่งต่างๆ อยู่ ๓ โรง ทำของหยาบๆ หนาๆ ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้มีถนนราษฎรลงทุนทำถมใหม่กว้างประมาณ ๔ ศอก สูง ๒ ศอกเศษ ตัดตรงไปเขาสำหรับเลียบชายเขาไปตามสวนไปลงที่บ่อหินได้" (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, ๒๕๐๔: ๖๗-๖๘) จะเห็นได้ว่าจากพระนิพนธ์ดังกล่าวเป็นการบอกเล่าเรื่องราวภูมิทัศน์ของเกาะยอว่า กว่าศตวรรษที่ผ่านมาสภาพภูมิทัศน์ของเกาะยอมีลักษณะเป็นภูเขาและพื้นที่ราบที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชพรรณไม้นานาชนิดจนทำให้ผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สร้างสังคมและวัฒนธรรมบนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางด้านพุทธศาสนา จนพัฒนาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน มีโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปหัตถกรรมปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน เช่น ลักษณะบ้านเรือน กุฎิสงฆ์ การทำกระเบื้องดินเผาและการทอผ้าเกาะยอ

การทอผ้าของชาวเกาะยอในอดีตไม่เพียงแต่ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ใช้สอยในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นเท่านั้น แต่ยังมี การทอเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเนื่องจากมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เช่น ผ้ากราบพระ ผ้าห่อคัมภีร์ และผ้าห่มธรรมมาสน์วัดท้ายยอ เป็นต้น ซึ่งผู้ทอผ้ามีแนวคิดในการออกแบบ ลวดลายโดยนำลวดลายต่างๆ ทั้งลวดลายเลขาคณิตและลวดลายธรรมชาติมาประยุกต์ผ่านกระบวนการทอผ้า สร้างสีสันและความหลากหลายของลวดลายบนผืนผ้าได้อย่างน่าอัศจรรย์ โดยเฉพาะผ้าห่มธรรมมาสน์วัดท้ายยอ เป็นผ้าทอยกดอกรุ่นแรกๆ ของเกาะยอ ที่นับได้ว่าเป็นหลักฐานชั้นต้นชิ้นสำคัญที่แสดง

ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์และพัฒนาการการทอผ้าทอยกดอกรุ่นแรกๆ ของเกาะยอในตำบลเกาะยอ (อุบลศรี อรรถพันธ์ : ๒๕๔๐) เนื่องจากออกแบบลวดลายโดยระบุปี พ.ศ.ที่ทอ ชื่อผู้ที่ร่วมสร้างผ้า ชื่อผู้รวบรวมปัจจัย สนับสนุน และชื่อผู้ทอผ้าไว้ในผืนผ้า กล่าวคือ ผ้าผืนนี้ทอขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๗๗ มีผู้ที่ร่วมคิดในการสร้างผ้าคือ นางเล็กผู้ นางเป้าและนางเล็กกลิ่น มีนายบ้านทักเป็นผู้จัดการรวบรวมปัจจัยสนับสนุน และผู้ทอผ้าคือนางเล็กผู้ อยู่ที่หมู่ ๑๓ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ลักษณะผืนผ้าเป็นผ้าฝ้าย ทอยกดอก บนพื้นสีแดง พุงด้วยเส้นด้ายสีเหลือง เขียว ดำ ทอเป็นลายต่างๆ ได้แก่ ลายม้า ลายครุฑ ลายตัวอักษร ลายคนถือไม้เท้า ลายคนขี่ม้า ลายคนตอมือสลักกับดอกไม้ เป็นต้น ชายผ้าตกแต่งด้วยลูกปัด ตัวผ้าแบ่งเป็น ๔ ด้าน ขนาดของผ้าหน้ากว้าง ๒๘ เซนติเมตร ยาว ๓๖๐ เซนติเมตร และเนื่องจากผ้าหุ้มธรรมมาสน์ผืนเดิม มีอายุการใช้งานมากกว่า ๘๐ ปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาผ้าทอเกาะยอให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ ศึกษาเรียนรู้ศิลปหัตถกรรมประเภทผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ สถาบันทักษิณคดีศึกษา โดยนางสาวอุบลศรี อรรถพันธ์^๑ ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้สนับสนุนปัจจัยในการทอผ้าหุ้มธรรมมาสน์เลียนแบบผืนเดิมขึ้นใหม่อีก ๒ ครั้ง โดยผู้ทอคือนางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค ช่างทอผ้าชาวเกาะยอ ทายาทรุ่นหลาน(บุตรของน้องสาว)ของ นายกริม สิ้นสุรัตน์ ผู้ได้รับการเชิดชูเป็น “ครูศิลป์ของแผ่นดิน” ประจำปี ๒๕๖๐ จากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) เป็นผู้ทอเลียนแบบ ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เพื่อใช้ จัดแสดงนิทรรศการสัญจรของสถาบันทักษิณคดีศึกษา และครั้งที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อเก็บรักษาไว้ในคลังข้อมูลของสถาบันทักษิณคดีศึกษา ๑ ผืน และอีก ๑ ผืน ถวายให้วัดท้ายยอใช้ตกแต่งธรรมมาสน์ ที่พระภิกษุแสดงธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา เป็นต้น

ลวดลายผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ มีรายละเอียด ดังนี้

ด้านที่ ๑ ทอยกดอกเป็นลายม้า ลายคนถือไม้เท้า ลายตัวอักษร ลายครุฑ และลายเชิง จำนวน ๔ แถว ชายผ้าตกแต่งด้วยลูกปัด คือ

แถวที่ ๑ มีลายม้าสีเหลืองจำนวน ๑๙ ตัว หันหน้าไปด้านขวา ๗ ตัว หันหน้าไปด้านซ้าย ๑๒ ตัว และลาย ดอกไม้ สีเหลือง

แถวที่ ๒ มีลายคนมือซ้ายถือไม้เท้าสีเขียวจำนวน ๒ คน ลาย ดอกไม้ สีเหลือง และ ลายตัวอักษรสีเขียว ความว่า

“พระครูช้านะมีบลโปกนามชื่อพระโลกคะ อดอนตนใจสอนตัวข้า
มาได้ทอผ้าเป็นรูปครุฑและตัวอักษรถวายพระผู้ทรงทัม”

แปลเป็นภาษาปัจจุบันได้ว่า “พระครูช้านะมีบลโปกนาม ชื่อว่าพระโลกคะ ได้สนใจสอนตัวข้า ซึ่งในเหตุการณ์นั้นหมายถึงผู้ที่ทอผ้าหุ้มธรรมมาสน์ผืนนี้คือนางเล็กผู้ ได้ทอผ้าเป็นรูปครุฑและรูปตัวอักษรเพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้าผู้ทรงธรรม”

แถวที่ ๓ มีลายครุฑสีเหลืองจำนวน ๑๔ ตัว และลายดอกไม้สีเหลือง

แถวที่ ๔ มีลายเชิงสีเขียว และลายเส้นตรงสีเหลือง

^๑ นักวิจัยชำนาญการพิเศษ สถาบันทักษิณคดีศึกษา ผู้สนับสนุนงบประมาณสร้างผ้าหุ้มธรรมมาสน์ ทอเลียนแบบลวดลายผืนเดิมซึ่งมีอายุการใช้งานครบ ๘๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อถวายไว้ในพระพุทธศาสนา เก็บรักษาไว้ ณ วัดท้ายยอ ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา และมอบให้สถาบันทักษิณคดีศึกษาเก็บรักษาไว้อีก ๑ ผืน

ภาพที่ ๑ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๗ ด้านที่ ๑

ภาพที่ ๒ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ด้านที่ ๑

ด้านที่ ๒ ทอยกดอกเป็นลายคนถือไม้เท้า ลายม้า ลายคนขี่ม้า และลายเชิง จำนวน ๔ แถว ชายผ้า ตกแต่งด้วยลูกปัด คือ

แถวที่ ๑ มีลายคนสีเหลืองสวมหมวกมือขวาถือไม้เท้าจำนวน ๑ คน ลายคนสีเหลืองสวมหมวกขี่ม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๑๓ ตัว ลายม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๑ ตัว หันหน้าไปด้านซ้ายจำนวน ๑ ตัว และลายลายดอกไม้สีเหลือง

แถวที่ ๒ มีลายคนสีเหลืองสวมหมวกมือขวาถือไม้เท้าจำนวน ๑ คน ลายคนม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๑๒ ตัว ลายม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๑ ตัว หันหน้าไปด้านซ้ายจำนวน ๑ ตัว ลายคนสีเหลืองถือดอกบัวจำนวน ๓ คน และลาย ดอกไม้ สีเหลือง

แถวที่ ๓ มีลายคนสีเหลืองสวมหมวกมือซ้ายถือไม้เท้าจำนวน ๑ คน ลายคนสีเหลืองสวมหมวกขี่ม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๓ ตัว ลายคนสีเหลืองสวมหมวกขี่ม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านซ้ายจำนวน ๙ ตัว ลายม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๒ ตัว หันหน้าไปด้านซ้ายจำนวน ๒ ตัว ลายคนสีเหลืองสวมหมวกมือขวาถือไม้เท้าจำนวน ๑ คน และลายดอกไม้สีเหลือง

แถวที่ ๔ มีลายเชิงสีเหลือง และลายเส้นสีเหลือง

ภาพที่ ๓ ผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๗ ด้านที่ ๒

ภาพที่ ๔ ผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ด้านที่ ๒

ด้านที่ ๓ ทอยยกดอกเป็นลายคนต่อมือสลักกับลายดอกไม้ ลายคนถือไม้เท้า ลายเชิง และลายตัวอักษร ชายผ้าตกแต่งด้วยลูกบิด คือ

แถวที่ ๑ มีลายตัวอักษร ความว่า

“ข้าพเจ้าขอถึงซึ่ง+พระพุท พระทัม พระสงฆ์ ที่ได้เป็นสละณะที่พึ่งในพุทธศาสนาของเราทั้งหลายที่คิดสร้างกันนั้น เพื่อไว้เป็นที่ระลึกซึ่งคุณ”

แปลเป็นภาษาปัจจุบันได้ว่า “ข้าพเจ้าของถึงซึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ได้เป็นสละณะที่พึ่งในพระพุทธศาสนาของเราทั้งหลายที่คิดสร้างกันนั้น เพื่อไว้เป็นที่ระลึกซึ่งคน (น่าจะหมายถึงคณะผู้ร่วมสร้างผ้าผืนนี้)”

แถวที่ ๒ มีลายคนต่อมือสลักกับลายดอกไม้สีเหลือง จำนวน ๓๓ คน

แถวที่ ๓ มีลายคนสีเหลือง สวมกางเกงสีดำ มือซ้ายถือไม้เท้าจำนวน ๑๐ คน มือขวาถือไม้เท้าจำนวน ๑๙ คน และลายดอกไม้สีเหลือง

แถวที่ ๔ มีลายเชิงสีเหลือง

ภาพที่ ๕ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๗ ด้านที่ ๓

ภาพที่ ๖ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ด้านที่ ๓

ด้านที่ ๔ ทอยกดอกลายตัวอักษร ลายเชิง ริมผ้าใต้ลายเชิงตกแต่งด้วยลูกบิด และชายผ้าตกแต่งด้วยลูกบิด คือ

แถวที่ ๑ มีลายตัวอักษรสีเหลือง ความว่า “ผ้านี้ได้สร้างไว้เมื่อ พศ ๒๔๗๗+พันสา
ในปีจอ+ผ้าห่มทำมาสน์+ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ จงรับเถิด”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “ผ้านี้ได้สร้างขึ้นไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๗ พรรษาในปีจอ
ผ้าห่มธรรมมาสน์นี้ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ จงรับเถิด”

แถวที่ ๒ มีลายตัวอักษรสีเหลือง ความว่า “ข้าพเจ้า+นางเป่า+นางเถ็กกลิ่น+ได้คิดสร้างผ้า
+นายบ้านหัก+ผู้จัดการคิดสร้างไว้วัดที่หลักถนนที่ตำบลเกาะยอหมที่สิบสาม”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “ข้าพเจ้า นางเป่า นางเถ็กกลิ่น ได้คิดสร้างผ้า
นายบ้านหักเป็นผู้จัดการ คิดสร้างไว้ที่วัดเป็นหลักถนนที่ตำบลเกาะยอ
หมที่สิบสาม”

แถวที่ ๓ “อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา+คุณท่านทั้งหลายที่มีจิตโสมนัสยินดี
ที่เขาโมทนาเข้าไปในผ้าห่มทำมาสน์นั้น ขอให้เป็นเจ้าของกันทุกๆ คน”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา+คณะท่านทั้งหลาย
ที่มีจิตโสมนัสยินดี ที่เขาโมทนาเข้าไปในผ้าห่มธรรมมาสน์นั้น ขอให้เป็นเจ้าของกัน
ทุกๆ คน”

แถวที่ ๔ “ฉันทนางเด็กฉันทน์ทำพล้ำทอลำบากเวทนาคุณท่านทั้งหลายที่คิด
มลค่า เข้าในผ้านั้นฉันทยกย่องไว้เหนือเกสา ชั่งได้พร้อมใจกันได้”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “ฉันทนางเด็กฉันทน์ทำพล้ำทอลำบากเวทนา
คุณท่านทั้งหลายที่คิดมลค่าเข้าในผ้านั้น ฉันทยกย่องไว้เหนือเกสา ชั่งได้
พร้อมใจกันได้”

แถวที่ ๕ “ทำไว้ในพระพุทธานุภาพเพราะเป็นของที่สำคัญทั้งตัวฉันทน์ และ
ตัวท่านขอกุศลผลอันนี้ให้ตามช่วยในโลกนี้และโลกหน้าโน้นเทอญ”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “ทำไว้ในพระพุทธานุภาพ เพราะเป็นของที่
สำคัญ ทั้งตัวฉันทน์และตัวท่านขอกุศลผลอันนี้ให้ตามช่วยในโลกนี้และโลกหน้า
โน้นเทอญ”

ภาพที่ ๗ ผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๗ ด้านที่ ๔

ภาพที่ ๘ ผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ด้านที่ ๔

จากข้อความที่ปรากฏในผ้าหุ้มธรรมมาสน์วัดท้ายยอนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธ
ศาสนาของชาวบ้านเกาะยอสมัยก่อน ที่มีควมสามัคคีร่วมใจทำบุญกุศลบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างผ้าหุ้มธรรมมาสน์
ให้กับวัดท้ายยอ และยังเป็นการบินทักข้อมูลทางประวัติศาสตร์ผ่านศิลปวัตถุโดยระบุชื่อผู้ทอและกลุ่มญาติโยม
ผู้มีจิตศรัทธา ตลอดจนปีพุทธศักราชที่ทอ ผ้าหุ้มธรรมมาสน์วัดท้ายยอผืนนี้จึงมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์
และศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวใต้ที่เราควรภาคภูมิใจและช่วยกันอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่สังคมไทยสืบไป

เอกสารอ้างอิง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานุพิตนภพวรเดชม. (๒๕๐๔). ซีวีดี. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา
ศึกษาศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.

อุบลศรี อรรถพันธุ์. (๒๕๔๐). ผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ

พนัดดา เทพญา

สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

อีเมล: phanadda@tsu.ac.th

เกาะยอเป็นเกาะเล็กๆ อยู่ในทะเลสาบสงขลาตอนล่างในภาคใต้ของประเทศไทย ชาวบ้านที่อพยพมาอาศัยอยู่ในเกาะยอมีทั้งชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีน นับถือศาสนาพุทธ มีอาชีพทำสวน ทำเครื่องปั้นดินเผาและการทอผ้าเป็นหลัก ดังปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ครั้งแรกเมื่อพบแผนที่ภาพกัลปนา วัดพะโคะ ซึ่งหอสมุดแห่งชาติจัดไว้ในหมู่ตำราภาพ ชื่อแผนที่เมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. ๙๗๗ หรือประมาณ พ.ศ. ๒๑๕๘ ซึ่งเขียนขึ้นหลัง พ.ศ. ๒๒๒๓ ในแผนที่ภาพปรากฏเกาะ ระบุชื่อ "เข้าก้อะญอ" ปรากฏอยู่บริเวณปลายสุดของแผนที่ มีภาพพรรณไม้บนภูเขาแต่ไม่ปรากฏรูปสัตว์ป่า และจากหนังสือชีววิวัฒน์ซึ่งประพันธ์โดย สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ได้รายงานการเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ ทูลเกล้าฯ ถวายพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๔๒๗ ความตอนหนึ่งกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นในบทที่เกี่ยวกับสงขลาเล่าถึงภูมิทัศน์ของเกาะยอว่า "อนึ่งที่ปากช่องทะเลสาบนั้นมีเกาะๆ หนึ่งชื่อเกาะยอ มีเขา ๓ เขาเป็นสามเหลี่ยม แหลมตะวันตกทิศใต้เรียกว่าแหลมกอ แหลมทิศเหนือเรียกว่าช่องเขาเขียว แหลมตะวันตกเฉียงใต้เรียกว่าแหลมห้วยการัง มีตำบลบ้าน ๓ แห่ง ด้านตะวันตกเรียกว่าบ้านอ่าวทราย ด้านตะวันออกเรียกว่าบ้านสวนใหม่ ด้านใต้เรียกว่าบ้านท่าไทร ในเกาะยอนี้มีสวนเรียงรายอยู่ในเกาะ และรอบเกาะเป็นสวนผลไม้ หมากมะพร้าว จำปาตะ ขนุน สะตอ พุมเรียง ละมุด ทุเรียน และมีส่วนมัน ผักและผลไม้ต่างๆ บริบูรณ์ มีบ้านราษฎรเจ้าของสวนเรียงรายอยู่ในเกาะและรอบเกาะตลอด มีบ่อน้ำจืด สนิทหลายแห่ง ที่บ่อแห่งหนึ่งมีน้ำเรียกว่าบ่อหิน เป็นบ่อศิลาบ่อน้ำจืดสนิท ที่ว่าบ่อหินเป็นบ่อของเก่า แต่บัดนี้บ่อนั้นโสโครกมีบ่อเลื่อนขึ้นมา ปากบ่อก่ออิฐ มีศาลาเล็กที่นั่นหลังหนึ่ง ในเกาะนั้นมีวัด ๒ วัด ชื่อวัดแหลมกอวัดหนึ่ง วัดท้ายเสาวัดหนึ่ง วัดแหลมกอนั้นตั้งอยู่ที่แหลมกอ มีโบสถ์เสาเหลี่ยมก่อเป็นคูหา และมีศาลาการเปรียญราษฎรสร้างใหม่ก่ออิฐสงขลาไว้ ฝีมืออย่างดี ไม้ถื่อปูน ก่อเป็นคูหา มีศาลาริมน้ำเป็นที่แห่งหนึ่ง พื้นวัดเตียนสะอาดร่มรื่นด้วยต้นไม้ ใ้จากวัดข้างหัวแหลมทิศเหนือมีโรงจันทันพื้นเผา หม้อ ไห โอ่งต่างๆ อยู่ ๓ โรง ทำของหยาบๆ หนาๆ ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้มีถนนราษฎรลงทุนทำถมใหม่กว้างประมาณ ๔ ศอก สูง ๒ ศอกเศษ ตัดตรงไปเขาสำหรับเลียบชายเขาไปตามสวนไปลงที่บ่อหินได้" (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, ๒๕๐๔: ๖๗-๖๘) จะเห็นได้ว่าจากพระนิพนธ์ดังกล่าวเป็นการบอกเล่าเรื่องราวภูมิทัศน์ของเกาะยอว่า กว่าศตวรรษที่ผ่านมาสภาพภูมิทัศน์ของเกาะยอมีลักษณะเป็นภูเขาและพื้นที่ราบที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีพืชพรรณไม้นานาชนิดจนทำให้ผู้คนเข้าไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน สร้างสังคมและวัฒนธรรมบนพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อทางด้านพุทธศาสนา จนพัฒนาเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชน มีโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปหัตถกรรมปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน เช่น ลักษณะบ้านเรือน กุฎิสงฆ์ การทำกระเบื้องดินเผาและการทอผ้าเกาะยอ

การทอผ้าของชาวเกาะยอในอดีตไม่เพียงแค่อใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ใช้สอยในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่นเท่านั้น แต่ยังมี การทอเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเนื่องจากมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เช่น ผ้ากราบพระ ผ้าห่อคัมภีร์ และผ้าหุ้มธรรมมาสน์วัดท้ายยอ เป็นต้น ซึ่งผู้ทอผ้ามีแนวคิดในการออกแบบ ลวดลายโดยนำลวดลายต่างๆ ทั้งลวดลายเลขาคณิตและลวดลายธรรมชาติมาประยุกต์ผ่านกระบวนการทอผ้า สร้างสีสันและความหลากหลายของลวดลายบนผืนผ้าได้อย่างน่าอัศจรรย์ โดยเฉพาะผ้าหุ้มธรรมมาสน์วัดท้ายยอ เป็นผ้าทอยกดอกรุ่นแรกๆ ของเกาะยอ ที่นับได้ว่าเป็นหลักฐานชั้นต้นชิ้นสำคัญที่แสดง

ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์และพัฒนาการการทอผ้าทอยกดอกรุ่นแรกๆ ของเกาะยอในตำบลเกาะยอ (อุบลศรี อรรถพันธ์ : ๒๕๔๐) เนื่องจากออกแบบลวดลายโดยระบุปี พ.ศ.ที่ทอ ชื่อผู้ที่ร่วมสร้างผ้า ชื่อผู้รวบรวมปัจจัย สนับสนุน และชื่อผู้ทอผ้าไว้ในผืนผ้า กล่าวคือ ผ้าผืนนี้ทอขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๗๗ มีผู้ที่ร่วมคิดในการสร้างผ้าคือนางเล็กผู้ นางเป้าและนางเล็กกลิ่น มีนายบ้านทักเป็นผู้จัดการรวบรวมปัจจัยสนับสนุน และผู้ทอผ้าคือนางเล็กผู้ อยู่ที่หมู่ ๑๓ ตำบลเกาะยอ อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ลักษณะผืนผ้าเป็นผ้าฝ้าย ทอยกดอก บนพื้นสีแดง ฟุ้งด้วยเส้นด้ายสีเหลือง เขียว ดำ ทอเป็นลายต่างๆ ได้แก่ ลายม้า ลายครุฑ ลายตัวอักษร ลายคนถือไม้เท้า ลายคนขี่ม้า ลายคนต่อมือสลักกับดอกไม้ เป็นต้น ชายผ้าตกแต่งด้วยลูกปัด ตัวผ้าแบ่งเป็น ๔ ด้าน ขนาดของผ้าหน้ากว้าง ๒๘ เซนติเมตร ยาว ๓๖๐ เซนติเมตร และเนื่องจากผ้าหุ้มธรรมมาสน์ผืนเดิม มีอายุการใช้งานมากกว่า ๘๐ ปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาผ้าทอเกาะยอให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ ศึกษาเรียนรู้ศิลปหัตถกรรมประเภทผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้ สถาบันทักษิณคดีศึกษา โดยนางสาวอุบลศรี อรรถพันธ์^๑ ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้สนับสนุนปัจจัยในการทอผ้าหุ้มธรรมมาสน์เลียนแบบผืนเดิมขึ้นใหม่อีก ๒ ครั้ง โดยผู้ทอคือนางสาวจงกลณี สุวรรณพรรค ช่างทอผ้าชาวเกาะยอ ทายาทรุ่นหลาน(บุตรของน้องสาว)ของ นายกริม สิ้นธุรัตน์ ผู้ได้รับการเชิดชูเป็น “ครูศิลป์ของแผ่นดิน” ประจำปี ๒๕๖๐ จากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ (องค์การมหาชน) เป็นผู้ทอเลียนแบบ ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เพื่อใช้จัดแสดงนิทรรศการสัญจรของสถาบันทักษิณคดีศึกษา และครั้งที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อเก็บรักษาไว้ในคลังข้อมูลของสถาบันทักษิณคดีศึกษา ๑ ผืน และอีก ๑ ผืน ถวายให้วัดท้ายยอใช้ตกแต่งธรรมมาสน์ที่พระภิกษุแสดงธรรมในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา เป็นต้น

ลวดลายผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ มีรายละเอียด ดังนี้

ด้านที่ ๑ ทอยกดอกเป็นลายม้า ลายคนถือไม้เท้า ลายตัวอักษร ลายครุฑ และลายเชิง จำนวน ๔ แถว ชายผ้าตกแต่งด้วยลูกปัด คือ

แถวที่ ๑ มีลายม้าสีเหลืองจำนวน ๑๙ ตัว หันหน้าไปด้านขวา ๗ ตัว หันหน้าไปด้านซ้าย ๑๒ ตัว และลาย ดอกไม้ สีเหลือง

แถวที่ ๒ มีลายคนมือซ้ายถือไม้เท้าสีเขียวจำนวน ๒ คน ลาย ดอกไม้ สีเหลือง และ ลายตัวอักษรสีเขียว ความว่า

“พระครูช้านะมีบลโปกนามชื่อพระโลกคะ อดอนตใจสอนตัวข้า
มาได้ทอผ้าเป็นรูปครุฑและตัวอักษรถวายพระผู้ทรงทัม”

แปลเป็นภาษาปัจจุบันได้ว่า “พระครูช้านะมีบลโปกนาม ชื่อว่าพระโลกคะ ได้ตจใจสอนตัวข้า ซึ่งในเหตุการณ์นั้นหมายถึงผู้ที่ทอผ้าหุ้มธรรมมาสน์ผืนนี้คือนางเล็กผู้ ได้ทอผ้าเป็นรูปครุฑและรูปตัวอักษรเพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้าผู้ทรงธรรม”

แถวที่ ๓ มีลายครุฑสีเหลืองจำนวน ๑๔ ตัว และลายดอกไม้สีเหลือง

แถวที่ ๔ มีลายเชิงสีเขียว และลายเส้นตรงสีเหลือง

^๑ นักวิจัยชำนาญการพิเศษ สถาบันทักษิณคดีศึกษา ผู้สนับสนุนงบประมาณสร้างผ้าหุ้มธรรมมาสน์ ทอเลียนแบบลวดลายผืนเดิมซึ่งมีอายุการใช้งานครบ ๘๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๗ เพื่อถวายไว้ในพระพุทธศาสนา เก็บรักษาไว้ ณ วัดท้ายยอ ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.สงขลา และมอบให้สถาบันทักษิณคดีศึกษาเก็บรักษาไว้อีก ๑ ผืน

ภาพที่ ๑ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๗ ด้านที่ ๑

ภาพที่ ๒ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ด้านที่ ๑

ด้านที่ ๒ ทอยกดอกเป็นลายคนถือไม้เท้า ลายม้า ลายคนขี่ม้า และลายเชิง จำนวน ๔ แถว ชายผ้า ตกแต่งด้วยลูกปัด คือ

แถวที่ ๑ มีลายคนสีเหลืองสวมหมวกมือขวาถือไม้เท้าจำนวน ๑ คน ลายคนสีเหลืองสวมหมวกขี่ม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๑๓ ตัว ลายม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๑ ตัว หันหน้าไปด้านซ้ายจำนวน ๑ ตัว และลายลายดอกไม้สีเหลือง

แถวที่ ๒ มีลายคนสีเหลืองสวมหมวกมือขวาถือไม้เท้าจำนวน ๑ คน ลายคนม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๑๒ ตัว ลายม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๑ ตัว หันหน้าไปด้านซ้ายจำนวน ๑ ตัว ลายคนสีเหลืองถือดอกบัวจำนวน ๓ คน และลาย ดอกไม้ สีเหลือง

แถวที่ ๓ มีลายคนสีเหลืองสวมหมวกมือซ้ายถือไม้เท้าจำนวน ๑ คน ลายคนสีเหลืองสวมหมวกขี่ม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๓ ตัว ลายคนสีเหลืองสวมหมวกขี่ม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านซ้ายจำนวน ๙ ตัว ลายม้าสีเหลืองหันหน้าไปด้านขวาจำนวน ๒ ตัว หันหน้าไปด้านซ้ายจำนวน ๒ ตัว ลายคนสีเหลืองสวมหมวกมือขวาถือไม้เท้าจำนวน ๑ คน และลายดอกไม้สีเหลือง

แถวที่ ๔ มีลายเชิงสีเหลือง และลายเส้นสีเหลือง

ภาพที่ ๓ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๗ ด้านที่ ๒

ภาพที่ ๔ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ด้านที่ ๒

ด้านที่ ๓ ทอยกดอกเป็นลายคนต่อมือสลักับลายดอกไม้ ลายคนถือไม้เท้า ลายเชิง และลายตัวอักษร ขายผ้าตกแต่งด้วยลูกบิด คือ

แถวที่ ๑ มีลายตัวอักษร ความว่า

“ข้าพเจ้าขอถึงซึ่ง+พระพุท พระทัม พระสงฆ์ ที่ได้เป็นสละณะที่พึ่งในพุทธศาสนาของเราทั้งหลายที่คิดสร้างกันนั้น เพื่อไว้เป็นที่ระลึกซึ่งคุณ”

แปลเป็นภาษาปัจจุบันได้ว่า “ข้าพเจ้าของถึงซึ่งพระพุท พระธรรม พระสงฆ์ ที่ได้เป็นสละณะที่พึ่งในพระพุทธศาสนาของเราทั้งหลายที่คิดสร้างกันนั้น เพื่อไว้เป็นที่ระลึกซึ่งคน (น่าจะหมายถึงคณะผู้ร่วมสร้างผ้าผืนนี้)

แถวที่ ๒ มีลายคนต่อมือสลักับลายดอกไม้สีเหลือง จำนวน ๓๓ คน

แถวที่ ๓ มีลายคนสีเหลือง สวมกางเกงสีดำ มือซ้ายถือไม้เท้าจำนวน ๑๐ คน มือขวาถือไม้เท้าจำนวน ๑๙ คน และลายดอกไม้สีเหลือง

แถวที่ ๔ มีลายเชิงสีเหลือง

ภาพที่ ๕ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๗ ด้านที่ ๓

ภาพที่ ๖ ผ้าห่มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ด้านที่ ๓

ด้านที่ ๔ ทอยกดอกลายตัวอักษร ลายเชิง ริมผ้าใต้ลายเชิงตกแต่งด้วยลูกปัด และชายผ้าตกแต่งด้วยลูกปัด คือ

แถวที่ ๑ มีลายตัวอักษรสี่เหลี่ยม ความว่า “ผ้านี้ได้สร้างไว้เมื่อ พศ ๒๔๗๗+พันสา
ในปีจอ+ผ้าห่มทำมานี้+ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ จงรับเถิด”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “ผ้านี้ได้สร้างขึ้นไว้เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๗ พรรษาในปีจอ
ผ้าห่มธรรมมาสน์นี้ถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ จงรับเถิด”

แถวที่ ๒ มีลายตัวอักษรสี่เหลี่ยม ความว่า “ข้าพเจ้า+นางเป้า+นางเถ็กกลิ่น+ได้คิดสร้างผ้า
+นายบ้านหัก+ผู้จัดการคิดสร้างไว้วัดที่หลักถนนที่ตำบลเกาะยอหมู่ที่สิบสาม”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “ข้าพเจ้า นางเป้า นางเถ็กกลิ่น ได้คิดสร้างผ้า
นายบ้านหักเป็นผู้จัดการ คิดสร้างไว้ที่วัดเป็นหลักถนนที่ตำบลเกาะยอ
หมู่ที่สิบสาม”

แถวที่ ๓ “อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา+คุณท่านทั้งหลายที่มีจิตโสมนัสยินดี
ที่เขาโมทนาเข้าในผ้าห่มทำมานั้น ขอให้เป็นเจ้าของกันทุกๆ คน”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา+คณะท่านทั้งหลาย
ที่มีจิตโสมนัสยินดี ที่เขาโมทนาเข้าในผ้าห่มธรรมมาสน์นั้น ขอให้เป็นเจ้าของ
ทุกๆ คน”

แถวที่ ๔ “ฉันทนางเด็กฉันทน์ทำพล้ำทอลำบากเวทนาคุณท่านทั้งหลายที่คิด
มลค่า เข้าในผ้านั้นฉันทนยกย่องไว้เหนือเกสา ชั่งได้พร้อมใจกันได้”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “ฉันทนางเด็กฉันทน์ทำพล้ำทอลำบากเวทนา
คุณท่านทั้งหลายที่คิดมลค่าเข้าในผ้านั้น ฉันทนยกย่องไว้เหนือเกสา ชั่งได้
พร้อมใจกันได้”

แถวที่ ๕ “ทำไว้ในพระพุทธศาสนา+เพราะเป็นของที่สำคัญทั้งตัวฉันทน์ และ
ตัวท่านชอกศลผลอันนี้ให้ตามช่วยในโลกนี้และโลกหน้าโน้นเทอญ”

แปลเป็นภาษาปัจจุบัน ได้ว่า “ทำไว้ในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นของที่
สำคัญ ทั้งตัวฉันทน์และตัวท่านชอกศลผลอันนี้ให้ตามช่วยในโลกนี้และโลกหน้า
โน้นเทอญ”

ภาพที่ ๗ ผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๗๗ ด้านที่ ๔

ภาพที่ ๘ ผ้าหุ้มธรรมมาสน์ วัดท้ายยอ ทอขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ ด้านที่ ๔

จากข้อความที่ปรากฏในผ้าหุ้มธรรมมาสน์วัดท้ายยอนี้ สะท้อนให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธ
ศาสนาของชาวบ้านเกาะยอสมัยก่อน ที่มีความสามัคคีร่วมใจทำบุญกุศลบริจาคทรัพย์เพื่อสร้างผ้าหุ้มธรรมมาสน์
ให้กับวัดท้ายยอ และยังเป็นการบินทักข้อมูลทางประวัติศาสตร์ผ่านศิลปวัตถุโดยระบุชื่อผู้ทอและกลุ่มญาติโยม
ผู้มีจิตศรัทธา ตลอดจนปีพุทธศักราชที่ทอ ผ้าหุ้มธรรมมาสน์วัดท้ายยอนี้จึงมีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์
และศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวใต้ที่เราควรภาคภูมิใจและช่วยกันอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่สังคมไทยสืบไป

เอกสารอ้างอิง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. (๒๕๐๔). ซีวีวีดีมน์. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา
ศึกษาศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.

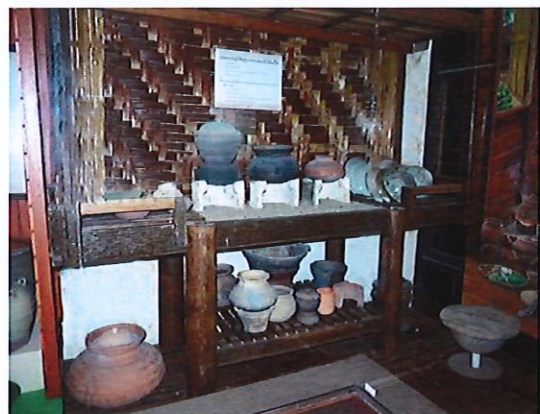
อุบลศรี อรรถพันธ์. (๒๕๔๐). ผ้าทอพื้นเมืองภาคใต้. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ครัวไฟ ภูมิปัญญาการดำรงชีพของชาวปักษ์ใต้

พนัดดา เทพญา
นักวิชาการ ชำนาญการ
สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ
อีเมล: phanadda@tsu.ac.th

วิถีการดำรงชีวิตของชาวปักษ์ใต้มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงกับฐานทรัพยากรที่มีตามธรรมชาติ ตั้งแต่ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นในครัวเรือน ตลอดจนวัตถุดิบสำหรับการประกอบอาหารเพื่อการยังชีพ กล่าวคือ ลักษณะบ้านเรือนที่อยู่อาศัยนิยมสร้างเรือนเป็นไม้จริง หลังคาจั่ว มุงกระเบื้อง แต่ว่าเป็นเรือนขนาดเล็ก มีทั้งเรือนเดี่ยว และเรือนแฝด รวมทั้งเรือนครัวด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม : ๒๕๔๙) ในเรือนครัวจะแบ่งออกเป็นสองส่วนคือลอมข้าวเป็นส่วนที่ใช้เก็บข้าวเสียง และครัวไฟ ซึ่งครัวไฟนอกจากเป็นสถานที่ประกอบอาหารเครื่องคาวหวานแล้ว ยังเป็นแหล่งบ่มเพาะทางภูมิปัญญาของมนุษย์ในการคิดสร้างสรรค์ ตั้งแต่รู้จักและวิธีการจัดการนำไฟมาใช้ประโยชน์ในการหุงต้มอาหาร การรู้จักคัดสรรเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวไฟได้อย่างเหมาะสม ตลอดจนการถนอมอาหาร และวัฒนธรรมในการกินของชาวปักษ์ใต้ก็เป็นภูมิปัญญาจากครัวไฟแทบทั้งสิ้น ดังนั้นภูมิปัญญาในครัวไฟจึงเป็นส่วนประกอบสำคัญส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวปักษ์ใต้ (อุบลศรี อรรถพันธุ์, ๒๕๕๖ : ๕) ซึ่งครัวไฟแบบดั้งเดิมของชาวใต้มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องมือสำหรับทำให้อาหารสุก เครื่องมือสำหรับการปรุงและการรับประทานอาหาร ซึ่งชาวบ้านปักษ์ใต้สมัยก่อนได้ใช้เครื่องมือเหล่านี้สร้างสรรค์เมนูอาหารพื้นบ้านที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวใต้มาช้านานผ่านภูมิปัญญาวัฒนธรรมการกิน ทั้งที่ใช้รับประทานทั่วไปและอาหารเป็นยาเพื่อสุขภาพของคนในครอบครัว

เครื่องมือเครื่องใช้ในครัวไฟแบบดั้งเดิมของชาวปักษ์ใต้มีองค์ประกอบแรกที่สำคัญ ได้แก่ แม่ไฟ เต่าไฟ ผรา และอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับจุดไฟ เช่น ไม้สีไฟ เหล็กไฟตีหรือเรียกชื่ออื่นอีกหลายชื่อ เช่น หินเหล็กไฟ เหล็กไฟตบ ตะบันไฟ ไฟอัด หรือบอกอัด ไม้ขีดไฟและเชื้อไฟ แม่ไฟมีลักษณะทำเป็นกรอบไม้สีเหลี่ยมผืนผ้า ยาวประมาณ ๑-๑.๘๐ เมตร กว้างประมาณ ๑ เมตร กรูพื้นด้านล่างด้วยไม้กระดานให้ทึบ ใช้ดินแห้งโรยเป็นชั้นๆสลับกับเกลือ ทูบอัดดินให้แน่นเรียบคล้ายกระเบระทรายสำหรับตั้งเต่าไฟซึ่งเป็นอุปกรณ์สำคัญที่ให้ความร้อนในการหุงต้ม เต่าไฟแบบดั้งเดิมที่ใช้ในภาคใต้มีหลายรูปแบบ ได้แก่ เต่าแบบก้อนเส้า เต่าเชิงกราน เต่าง และเต่าถ่าน ส่วนผรมามีลักษณะเป็นชั้นวางอยู่เหนือเต่าไฟหรือข้างเต่าไฟ มักทำด้วยฟากไม้ไผ่ ชาวปักษ์ใต้นิยมวางของแห้งประเภทหอม กระเทียม พริก ปลาเค็มเนื้อเค็มและเมล็ดพันธุ์พืชที่จะใช้ปลูกในปีต่อไปไว้บนผรา เนื่องจากควันไฟจากเต่าจะช่วยเก็บถนอมอาหารไว้ได้นาน และช่วยป้องกันมอดไม่ให้กินเมล็ดพันธุ์พืชเหล่านั้น ส่วนผราช่างเต่าไฟจะใช้วางหม้อและภาชนะอื่นๆ ที่ใช้ในครัว นอกจากนี้ยังมีอุปกรณ์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเต่าไฟ เช่น กระบอกเป่าไฟ เหล็กตีถ่าน กระทะป้องกันเขม่าไฟ และเสวียน เป็นต้น

องค์ประกอบที่สอง คือเครื่องมือเครื่องใช้ในกระบวนการปรุงอาหาร ซึ่งชาวใต้มีการคัดสรรให้เหมาะกับประเภทของการปรุงอาหารแต่ละชนิด ที่พบเห็นทั่วไปได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้ในการหุงต้ม เช่น ใช้หม้อดินเผาสำหรับใส่ข้าวและแกงที่หุงต้มจากเตาฟืนเพราะความเค็มของเขม่าไฟจะไม่เป็นอันตรายกับหม้อดิน ใช้หม้อทองเหลืองและหม้อเคลือบหุงต้มกับเตาถ่านเพราะหม้อทองเหลืองทนความร้อนสูง และใช้หม้อเคลือบสำหรับใส่อาหารที่ปรุงสุกแล้ว ใช้สวดหรือหวดสำหรับนึ่งอาหารเพราะวิธีการทำอาหารให้สุกด้วยการนึ่งจะรักษารสชาติของสิ่งที่นึ่งไว้อย่างเดิม ใช้กระทะสำหรับปรุงอาหารประเภทผัด ทอดและคั่ว กระทะมีทั้งขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่ที่เรียกว่ากระทะใบบัว ใช้กระบวยสำหรับตักน้ำ ใช้กาดตักน้ำ ซึ่งเครื่องใช้เหล่านี้ทำจากวัสดุหลายชนิดทั้งดินเผา โลหะเหล็กและอลูมิเนียมใช้เจียนที่หรือตะหลิวสำหรับคน กวน พลิกหรือตักอาหาร ที่ปรุงในกระทะ และจวกหรือทัพพีสำหรับตักอาหารทั้งข้าวและแกง นอกจากนี้ในครัวไผ่ยังมีอุปกรณ์สำหรับย่อยอาหารสด ได้แก่ มีดสำหรับหั่น ตัดและสับเจียงเป็นที่รองสำหรับหั่นผักหรือสับเนื้อสัตว์

ครกตำใช้บดย่อยเครื่องแกง น้ำพริกหรือถั่วกึ่งแห้งเพื่อนำมาประกอบอาหารอื่นๆ ครกบดหรือโม้สำหรับไม้เมล็ดพืชเช่น ข้าวสาร ข้าวเหนียวและถั่วเขียว เหล็กขูดหรือกระทายขูดมะพร้าวสำหรับทำให้เนื้อมะพร้าวเป็นฝอยเพื่อคั้นเอาน้ำกะทิ โดยใช้ซอนหรือกระซอนเป็นเครื่องมือแยกกากมะพร้าวออกจากน้ำกะทิ และใช้กรามข้างหรือที่คั้นกะทิเป็นเครื่องผ่อนแรงสำหรับบีบเอาน้ำกะทิตามที่ต้องการใช้น้ำกะทิปริมาณมากๆ และมีอุปกรณ์เครื่องใช้สำหรับใส่น้ำ ข้าวสาร และตักดวงอาหารก่อนนำไปปรุง เช่น เผล้งใส่ข้าวสาร โองใส่ น้ำ ทำจากดินเผา บวยตักน้ำ ป้อยหรืออวยและแล่งสำหรับตวงข้าวสาร ทำจากกะละมะพร้าวขัดผิวให้เรียบ ตลอดจนมีอุปกรณ์เครื่องใช้ในการรับประทานอาหาร ได้แก่ ขาม ขามโคม ขามอ่าง ขามแกง จานและช้อน มีทั้งที่ทำจากดินเผาเคลือบผิวให้เป็นมันเพื่อกันน้ำซึมซึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกจานกระเบื้อง จาน ช้อนที่ทำจากโลหะเคลือบเรียกว่าจานสังกะสี ช้อนสังกะสี ต่อมาในระยะหลังมีการทำช้อนด้วยอะลูมิเนียมและสแตนเลส นอกจากนี้ยังมีช้อนกับส้อมซึ่งใช้คู่กับจานกระเบื้องอีกด้วย

ครัวไฟของชาวปักขีได้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาเกี่ยวกับวัฒนธรรมการกินหลายประการ ได้แก่ ภูมิปัญญาการถนอมอาหาร ภูมิปัญญาการคัดสรรอาหารเป็นยาและตำรับอาหารเพื่อสุขภาพ ซึ่ง สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (๒๕๒๙ : ๑๓๓-๑๓๙) กล่าวถึงภูมิปัญญาการถนอมอาหารของชาวภาคใต้^{๑๑} ว่า ส่วนมากกรรมวิธีที่ชาวใต้นิยมใช้ในการถนอมอาหารมี ๕ วิธี ได้แก่ ๑.วิธีควบคุมความชื้นและอุณหภูมิ เช่น การนำเม็ดลูกเนียง ลูกเหียงซุกไว้ในกองทราย หรือการเก็บข้าวเปลือกไว้ในรูปแบบของข้าวเสียงคือนำรวงข้าวที่ยังมีคอรวงติดอยู่มาวางซ้อนกันบนยุ้งข้าวอย่างมีระเบียบ เพราะฟางที่คอรวงข้าวจะช่วยให้ข้าวเปลือกเก็บและระบายความร้อนได้ดี ความชื้นไม่มากหรือน้อยเกินไป ทำให้เก็บข้าวเปลือกไว้ได้นาน ๒.วิธีตากแห้ง เป็นวิธีที่ทำให้อาหารหมดความชื้นหรือมีความชื้นเพียงเล็กน้อย เพื่อมิให้จุลินทรีย์เกาะอาศัยและเจริญเติบโตได้ ทำให้อาหารไม่บูดเน่า เช่น พริก หอม ส้มแขก เนื้อเค็ม ปลาเค็ม กัวยตาก เป็นต้น ๓.วิธีรมควัน เป็นวิธีที่ทำให้อาหารแห้ง เก็บไว้ได้นาน เพราะควันจะทำลายจุลินทรีย์ต่างๆ และทำให้อาหารมีกลิ่นและรสต่างไปจากเดิม การรมควันมี ๒ วิธี วิธีแรกคือรมควันแบบเปิด โดยการสูมไฟให้เกิดควันกระจายออกไป วิธีที่สองคือรมควันแบบปิด โดยแขวนอาหารไว้ในปื๊บหรือกระป๋องขนาดใหญ่ ปิดฝาครอบมิให้ควันกระจายออกไป การรมควันนี้สามารถทำได้ทุกฤดูกาลแม้ไม่มีแดด นอกจากนั้นชาวบ้านอาจใช้วิธีรมควันด้วยการแขวนอาหารไว้บนผราเหนือเตาไฟ เช่น กระเทียม หอม ปลาเค็ม เป็นต้น ๔.วิธีทำเค็มและหมักดอง เป็นการนำของสดมาคลุกเคล้ากับเกลือหรือแช่ด้วยน้ำเกลือแล้วนำไปเก็บในที่มืดชื้นซึ่งเรียกว่า “อับ” เช่น ปลาล้างเค็ม(ปลาทูเค็ม) กะปิ เปี้ยว(ปูเค็ม) จิ้งจั้ง(นำลูกปลาเล็กๆ มาแช่น้ำเกลือและหมักไว้) และผสมสารช่วยเร่งปฏิกิริยาในการหมักดอง เช่น ผสมน้ำตาลในการทำหน้างหรือเนื้อส้ม ผสมน้ำขาวข้าวในการดองผักเสี้ยน ผสมข้าวสุกในการทำแปงแดง หรือใช้วิธีเพาะจุลินทรีย์บางชนิดลงไปในการทำน้ำปลา เต้าเจี้ยวและเต้าหู้ยี้ เป็นต้น ๕.วิธีการเชื่อมหรือกวน เป็นการถนอมอาหารโดยใช้สารน้ำตาลป้องกันไม่ให้สารอาหารนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงบูดเน่าเสียหายการเชื่อมจำแนกได้ ๓ วิธี คือ ๑.เชื่อมแบบธรรมดา เป็นการเคี่ยวน้ำตาลจนข้นเหนียวจนแทรกซึมเข้าไปในเนื้อของสิ่งที่เชื่อม เช่น กัวยเชื่อม สาเกเชื่อม และลูกตาลเชื่อม ๒.การเชื่อมแบบแช่อิ่มเป็นการถนอมอาหารกับผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว โดยการแช่ในน้ำเกลือ น้ำปูน หรือน้ำส้ม เพื่อทำให้รสจืดก่อนนำไปแช่ในน้ำเชื่อมอีกครั้ง เช่น มะม่วงแช่อิ่ม มะขามแช่อิ่ม ๓.การเชื่อมแบบฉาบน้ำตาล เป็นการทำให้อาหารที่จะฉาบสุกก่อนที่จะกวนผสมกับน้ำตาลที่เคี่ยวนั้นแห้งเกาะเป็นก้อน ชาวใต้เรียกการเชื่อมแบบนี้ว่า “หราน้ำฝิ่ง” เช่น ข้าวเกรียบหราน้ำฝิ่ง ลานหราน้ำฝิ่ง เป็นต้น

วัฒนธรรมการกินของชาวปักษ์ใต้แม้จะมีข้าวเป็นอาหารหลักแต่ยังมีอาหารประเภทวิตามิน โปรตีน และแร่ธาตุอื่นๆ อีกด้วย โดยแต่ละท้องถิ่นจะนำสิ่งที่หาได้ตามธรรมชาติในพื้นที่ที่อยู่อาศัยมาประกอบอาหาร โดยเฉพาะในท้องถิ่นภาคใต้มีวัตถุดิบที่นำมาปรุงเป็นอาหาร ประกอบด้วยผักและสมุนไพรที่มีสรรพคุณทางยา ช่วยในการปรับสมดุลของร่างกาย เสริมภูมิคุ้มกันและป้องกันโรค เช่น ผักและสมุนไพรที่มีรสเผ็ดร้อนและขมจะช่วยลดเสมหะ ได้แก่ กระเทียม พริก พริกไทยใบชะพลู ขิง ข่า ขมิ้น โหระพา แมงลัก ซึ่งจะมีรสเผ็ดร้อน ส่วนรสขมเช่น มะระขี้นก ดอกหรือยอดขี้เหล็ก สะเดา ใบยอ ส่วนผักและสมุนไพรที่ช่วยขับลมแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ อาหารไม่ย่อย ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อคือประเภทที่มีรสหวาน เช่น บวบ ผักหวาน ยอดมะพร้าว ประเภทที่มีรสเปรี้ยวเช่น มะขาม ใบชะมวง และประเภทมีรสเค็มจึงนับได้ว่าชาวปักษ์ใต้มีภูมิปัญญาในการคัดสรรอาหารเป็นยาที่มีคุณค่าด้านโภชนาการที่สะท้อนถึงวิถีการกินแบบไทยและปลอดภัยจากโรค

ตำรับอาหารเพื่อสุขภาพในวัฒนธรรมการกินของชาวปักษ์ใต้ ในแต่ละมื้ออาหารจะประกอบไปด้วย ข้าวสวย อาหารคาว ผักเครื่องเคียงหรือที่เรียกว่า “ผักเหนาะ” และอาหารหวาน อาหารคาวมีทั้งประเภทต้ม แกง ผัด นึ่ง ย่าง ยำหรือตำ รสชาติเปรี้ยว เผ็ด หวาน เค็มเป็นหลัก แต่ละมื้ออาหารจะมีอาหารที่ “ชูรส” มีรสเผ็ด ๑ อย่างเสมอ เช่น แกงเผ็ด แกงส้ม แกงกะทิ และน้ำพริกต่างๆ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นภูมิปัญญาด้านอาหารที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวปักษ์ใต้ ซึ่งมีหลายตำรับ ตัวอย่าง เช่น แกงพุงปลา แกงเผ็ด แกงส้มปลากับลูกเขาคัน แกงคว่ำไก่กับหัวโหนด ยาหัวโหนด น้ำซุบผักเหนาะ น้ำบูดู ปลาต้มทอดหรือต้มกะทิกุ้งส้ม และแบ่งแฉง ส่วนอาหารหวาน เช่น ลูกโหนดน้ำทะเลสด (น้ำกะทิสด) ลอดช่องเขียว และขนมชั้น เป็นต้น

แกงพุงปลา เป็นแกงพื้นบ้านที่สำคัญที่ชาวไทยภาคใต้นิยมรับประทานเพราะรสชาติเข้มข้น บางพื้นที่ใส่ผักผสมลงไปด้วยเช่น มะเขือ ถั่วฝักยาว หน่อไม้ มันขี้หนู มะเขือพวง เครื่องปรุงประกอบด้วย พริกขี้หนูสด กระเทียม ข่า ตะไคร้ หอม พริกไทย ขมิ้น ผิวมะกรูด กะปิ ปลาอย่างหรือกึ่ง ไบมะกรูด น้ำตาล แกงพุงปลา จะรับประทานร่วมกับผักหนาะซึ่งเป็นผักสด เช่น สะตอ ลูกเนียง ลูกเหรียง กระถิน แดงกวา มะเขือ ถั่วฝักยาว ยอดมะม่วงหิมพานต์ กระเทียมดอง ฯลฯ คุณค่าทางโภชนาการของแกงพุงปลา คือมีโปรตีนและแคลเซียมจากเนื้อปลา พริกไทย กระเทียมและข่าช่วยลดอาการจุกเสียดแน่นท้อง ควบคุมระดับไขมันในเส้นเลือด ขมิ้นมีสารต้านอนุมูลอิสระ ช่วยลดอาการอักเสบ สำหรับแกงพุงปลาแม้ว่าจะมีประโยชน์แต่ก็มีโทษเช่นกัน ดังนั้นเมื่อรับประทานควรมีผักหนาะเป็นเครื่องเคียง หรืออาจจะรับประทานคู่กับปลาทอดหรืออาหารชนิดอื่น ๆ เนื่องจากความเค็มของแกงพุงปลายังทำให้เกิดปัญหาเรื่องของความดันโลหิตสูง คนที่มีความเสี่ยงต่อการเป็นความดันโลหิตสูงหรือว่าเป็นอยู่แล้ว ควรรับประทานแกงปลาที่รสชาติอ่อนลงและควรเน้นรับประทานผักให้มากขึ้น

แกงเผ็ด เป็นอาหารพื้นบ้านที่ใช้เนื้อสัตว์ เป็นหลักในการปรุง ได้แก่ หมู เนื้อ ไก่ กุ้งและปลา ส่วนผักที่

นำมาประกอบจะใช้ต่างกันไปตามท้องถิ่น เช่น ถั่วฝักยาว มะเขือ และตกแต่งด้วยพริกขี้ฟ้า ไบมะกรูด ใบโหระพา แกงเผ็ดของภาคใต้จะมีทั้งประเภทที่ใส่กะทิและไม่ใส่กะทิ คุณค่าทางโภชนาการคือ มีโปรตีนและไขมันจากเนื้อสัตว์ ใบโหระพาช่วยย่อยอาหาร ช่วยให้เจริญอาหาร ขับลมในลำไส้ แก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ ท้องร่วง แก้อาการคลื่นไส้อาเจียน นอกจากนั้นถั่วฝักยาวยังช่วยแก้อาการท้องอืดท้องเฟ้อ แน่นท้อง เรอเปรี้ยว

แกงส้มปลาช่อนกับลูกเขาคัน เป็นอาหารของชาวปักษ์ใต้ที่มีรสจัด รสชาติเปรี้ยว เผ็ดนำ และมีรสหวาน เค็ม ผสมอยู่ ใช้ปลาช่อนซึ่งเป็นปลาน้ำจืดและใช้ผักที่มีในท้องถิ่น ที่นิยมนำมาแกงส้มคือ ผักบุ้ง ผัก กระเฉด สับปะรด ดอกแค หน่อไม้ดอง ฯลฯ เครื่องปรุงประกอบด้วย พริกขี้หนู ขมิ้น หอม กระเทียม เกลือ กะปิ ส้มหรือผักที่มีรสเปรี้ยว เช่น มะขาม มะนาว ส้มแขก น้ำส้มตาลโหนด และลูกเขาคันหรือเถาคัน มีคุณค่าทางโภชนาการคือ โปรตีนจากเนื้อปลา ลูกเขาคันหรือเถาคันมีรสเปรี้ยว สรรพคุณเป็นยาระบายอ่อนๆ ช่วยขับปัสสาวะ ขับนิ่ว และรักษาแผลในกระเพาะอาหารได้ดี

แกงคั่วไก่กับหัวโหนด เป็นอาหารของชาวปักษ์ใต้ที่ใช้กะทิเป็นส่วนผสม รสชาติเผ็ด รสหวานมันของกะทิ ใช้เนื้อสัตว์ และใช้ผักตามท้องถิ่น ซึ่งผักที่นิยมนำมาแกงกะทิ เช่น สับปะรด หัวลูกตาลโตนดอ่อน ฯลฯ เครื่องปรุงประกอบด้วย พริกชี้หนู กระเทียม ขมิ้น พริกไทย ตะไคร้ เกลือ กะปิ ข่า มะกรูด มีคุณค่าทางโภชนาการคือ โปรตีนจากเนื้อไก่ ไขมันจากกะทิ หัวโหนด(ลูกตาล)ช่วยในการขับถ่าย ช่วยละลายเสมหะในลำคอ และบรรเทาอาการไอเรื้อรัง

ยำหัวโหนด เป็นอาหารพื้นบ้านประเภทยำที่มีส่วนผสมของหัวลูกตาลอ่อน น้ำส้มโตนด เกลือ กะปิ มะพร้าวคั่ว หอมซอย พริกชี้หนูสด กุ้งแห้งป่นหรือกุ้งสด หรือปลาอย่าง น้ำตาล ใบมะสัง มีคุณค่าทางโภชนาการคือ หัวโหนดมีไฟเบอร์ค่อนข้างเยอะช่วยในการขับถ่าย ใบมะสังช่วยแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ

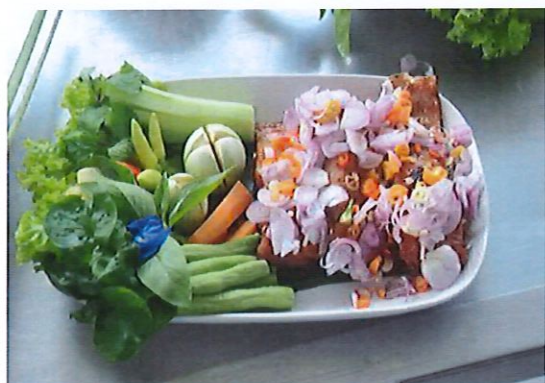
น้ำซุบ เป็นอาหารที่มีส่วนผสมของ พริกชี้หนู กะปิ กระเทียม กุ้งแห้ง น้ำปลา น้ำตาลปีบ เติมความเปรี้ยวด้วยน้ำมะนาว โขลกรวมกัน รสชาติเปรี้ยวปนหวานและเผ็ด หากใช้ความเปรี้ยวจากมะม่วงจะเรียกว่า น้ำซุบมะม่วง รับประทานคู่กับผักเหนาะ (ผักสด) คุณค่าทางโภชนาการคือ ช่วยกระตุ้นทำให้เจริญอาหาร ช่วย

เพิ่มการไหลเวียนของโลหิต ช่วยบำรุงธาตุในร่างกาย มีวิตามินซี ช่วยลดเสมหะ และช่วยต้านอนุมูลอิสระ พริกชี้หนูมีสรรพคุณช่วยเพิ่มการไหลเวียนของโลหิต กระเทียมช่วยสลายลิ่มเลือด ช่วยแก้อาการวิงเวียนศีรษะ อาการมินง ปวดศีรษะ หูอื้อ และน้ำมะนาวมีกรดซิตริก (citric acid) ซึ่งมีรสเปรี้ยว ช่วยขับน้ำลาย ทำให้ชุ่มคอ บรรเทาอาการเจ็บคอ แก้ไอ ขับเสมหะ รักษาโรคเลือดออกตามไรฟัน

ปลาต้มทอด /ต้มกะทิ เป็นอาหารพื้นบ้านของชาวปักษ์ใต้ ที่ได้จากการถนอมอาหารจากปลาที่หาได้ในท้องถื่น มีรสชาติเปรี้ยว เค็ม หวาน เครื่องปรุงประกอบด้วยปลาต้ม พริกชี้หนู หอม กระเทียม น้ำตาลปี๊บ กะทิ ส้มมะขามเปียก รับประทานกับผักเหนาะหรือผักจิ้ม ได้แก่ แตงกวา มะเขือ ถั่วฝักยาว ใบโหระพา พริกชี้หนูสด และผักอื่น ๆ คุณค่าทางโภชนาการคือ มีโปรตีนจากปลา น้ำกะทิมีฤทธิ์ช่วยป้องกันอนุมูลอิสระ ช่วยให้ร่างกายไม่เสื่อมถอยเร็ว กะทิมีแคลเซียมช่วยให้กระดูกและฟันแข็งแรง อีกทั้งช่วยบรรเทาอาการของโรคต่างๆ เช่น เจ็บคอ เหน็บชา ลดความเครียด ระบบประสาทและสมองปกติและวิตามินจากผักต่าง ๆ

*****

อ้างอิง

กัญญ์สิริ จันทร์เจริญ๑*, พนัสยา วรรณวิไล๑ และ จุฬาวรี ชัยวงศ์นาคพันธ์๒, “อาหารพื้นบ้านภาคใต้ วิธีการดำรงชีวิตพิชิตสุขภาพดี, ” วารสารเครือข่ายวิทยาลัยพยาบาลและการสาธารณสุขภาคใต้ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๖๐): ๒๘๑.

ศรีศักร วัลลิโภดม, เรือนไทยบ้านไทย. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๙.

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, “การกินของชาวใต้,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ.๒๕๖๒๙ เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ ช อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๖๙), หน้า ๑๓๓-๑๓๙.

อุบลศรี อรรถพันธ์, ภูมิปัญญาในครัวไปปักษ์ใต้.-- สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๖.

องค์ความรู้เรื่องสมุนไพรไทย. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <https://medthai.com>. [๑๑ พ.ค. ๒๐๒๓].

เครื่องบดยา อุดีตแห่งการปรุงยาตำรับโบราณภาคใต้

วิทยา นุชบงค์ นักวิชาการ

การรักษาโรคด้วยหมอพื้นบ้านภาคใต้ในอดีตนั้น นอกจากที่จะต้องใช้สมุนไพรท้องถิ่นนำมาประกอบในการรักษาโรคแล้วปัจจัยสำคัญคือการปรุงยา ทั้งนี้ การปรุงยาให้เหมาะกับโรคนั้นจำเป็นที่สุดเพื่อสกัดตัวยาให้มีปริมาณและฤทธิ์เพื่อที่จะทำการรักษาโรคชนิดนั้นๆ การปรุงยามีหลายวิธีที่หมอพื้นภาคใต้นิยมปรุงกัน เช่น การต้ม การบด การทำลูกกลอน การหุงน้ำมัน การสูบ เป็นต้น โดยเฉพาะ “การบด” และ “การทำลูกกลอน” นั้นจะใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “เครื่องบดยารางเหล็ก” และ “แท่นหินบดยา” เพื่อที่จะให้ตัวยาที่ผสมกันนั้นเมื่อผสมเข้าด้วยกัน ก็พร้อมที่จะรักษา คนป่วย สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ได้มีการเก็บ เครื่องบดยารางเหล็กและแท่นหินบดยาหินไว้ ณ ห้องการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ ห้องวิถีชีวิตชาวใต้กลุ่มอาคารหลังคาจั่ว

เครื่องบดยารางเหล็กโบราณ

เครื่องบดยารางเหล็กโบราณ ทำจากเหล็กหลอม ประกอบไปด้วยรางเหล็กทรงโค้ง และลูกกลิ้ง เมื่อต้องการจะบดก็นำส่วนผสมที่เป็นสมุนไพรที่ผสมกัน (ส่วนใหญ่เป็นสมุนไพรตากแห้ง) มาใส่ลงในราง หลังจากนั้นจึงทำการโยกลูกเหล็กขึ้นลงจนสมุนไพรผสมกันจนเป็นเนื้อเดียวกัน หลังจากนั้นจึงนำมารองตัวยาคือครั้งหนึ่งก่อนที่จะนำไปใส่กระปุกไว้รักษาผู้ป่วย

ยกตัวอย่างตำรับยาที่ใช้การบด ซึ่งปรากฏในหนังสือบุคดารายา ณ ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

© ชื่อมะหาอา กระวาน ๑ กานพลู ๑ ดีปลี ๑ เอาลึงละ ๑ เฟื่อง หอยแครงเผา ๑ หอยโข่งเผา ๑ เบี้ยผู้เผาเอาลึงละ ๑ เฟื่อง ๑ สลึง กัญชา ๑ ชั่ง ๑ บาท พริกไทย ๒ ตำลึง ๒ บาท ๑ เฟื่อง ๑ สลึง บดเป็นผงแก้กระษัยคูแก่โรคเถิด

© ยาแก้สันนิบาตสองคลอง เด็กก็ดีผู้ใหญ่ก็ดี ท่านให้เอาใบสะเดา ๑ ใบคนที่สอ ๑ ใบมะตูม ๑ ใบทองหลาง ๑ กัญชา ๑ บดทำแท่งไว้ ลายน้ำเปลือกแคแดงกินก็ได้ น้ำเปลือกทับทิม มังคุด ก็ได้ น้ำใส่างขนุน และลูกมุดก็ได้คั้น

© ยาพระยาตบเหล็กทุ่งไข กัญชา ๑ บาท คนทา ๑ บาท รากยางทราย ๑ บาท ผิวไม้ไผ่รวก ๑ บาท ชาดหรรณ ไทย จีน เหล็กกล้ากลาง เอาเท้ายาเข่น้ำมะนาวแล้วเอาชาดทั้งสอง รังนกหนึ่ง เป็นน้ำกระสายบดยาทำแท่ง แก้พิษร้อน ไขทั้งปวง

แท่งหินบดยาโบราณ

แท่งหินบดยาโบราณ มีลักษณะเป็นแท่งหินสีเหลี่ยมผืน พร้อมกับลูกกลิ้งเป็นหินสำหรับบดยา เมื่อหมอพื้นบ้านผสมยาสมุนไพรเพื่อทำยาลูกกลอนแล้วเสร็จจึงต้องนำมาบดก่อน หลังจากนั้นจึงโรยสมุนไพรที่ผสมกันบนแผ่นหินแล้วใช้ลูกกลิ้งบดขึ้นลงไปมาให้ละเอียด หลังจากนั้นจึงเพิ่มน้ำกระสายยาตามตำหรับ เช่น น้ำส้มซ่า น้ำมะนาว เหล้าโรง เป็นต้น แล้วบดจนตัวยาสวมกันจนเกาะแน่นแล้วจึงนำมาบดเป็นลูกกลอนแล้วตากแห้งใส่กระปุกต่อไปเพื่อนำไปรักษาคนป่วย

ยกตัวอย่างตำรับยาที่ใช้การบดเพื่อทำยาลูกกลอน ซึ่งปรากฏในหนังสืออนุตตำรายา ณ ห้องวรรณกรรมท้องถิ่น สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

© ยาแก้ไข้ต่างๆ รากผักหวาน รากย่านาง รากหญ้าคา ข้าวเหนียวดำสุก บดทำเป็นกลอน อม กิน แก้ไข้ต่างๆ ปากจัดเบื่ออาหาร

© ยาริดสีดวงผอมเหลือง ผอมแห้ง กระวาน ๑ กัญชา ๑ พริกอ่อน ๑ จิง ๑ เอาสิ่งละ ๒ โศศอ ๑ โศศงม่า ๑ กานพลู เทียนดำ ๑ เทียนขาว ๑ สมอเทศ ๑ สมอไทย ๑ ดีปลี ๑ สารส้ม ๑ ยาดำ ๑ เอาสิ่งละ ๑ บด เป็นผงพอน้ำได้เป็นกลอน กินแก้ริดสีดวง ผอมเหลืองแล ผอมแห้ง มังคล่อ หืด พยาธิในท้องเป็นกลอนก็ดี หาย เจ็บกระดูกเมื่อยทั้งตัว เจ็บศีรษะ ไรฟัน ตันหนัก เบาก็ดี กินอาหารกะสบายแล เสี่ยงก็ดี

© ตำรายาตกหมกอยู่ไฟมิได้ ถ้าเลือดตกหมกในจะอยู่ไฟไม่ได้นาน เอาสานส้มประมาณแต่ สอง บาท พุกันตรา กัญชา พริกสองบาท เกลือหน่อหนึ่ง บดสมยาปั้นเป็นกลอนใหญ่เท่าขากรโดย กินกับสุรา บ้าง น้ำร้อนได้ตามใจ

สรุป

เครื่องบดยา อีตีดแห่งการปรุงยาตำรับโบราณภาคใต้ เป็นเครื่องมือที่หมอพื้นบ้านภาคใต้ในอดีตนำมาใช้ในการปรุงยาเพื่อใช้ในการรักษาโรค เฉพาะ โดยเฉพาะการบดและการทำลูกกลอน ซึ่งเป็นตำรับยาที่เกิดจากภูมิปัญญาในการคิดค้นลงกับสิ่งที่คนป่วยกำลังเกิดอาการป่วยจนได้ผลดีและหาย ปัจจุบันนี้เครื่องบดยาโบราณ และครกหิน โบราณ หมอพื้นบ้านไม่มีการนำมาใช้แล้วเนื่องจากในปัจจุบันมีเครื่องบดยา และเครื่องทำลูกกลอน ซึ่งใช้เวลาในการผลิตยาใช้เวลาน้อยลงและได้ปริมาณที่สามารถกำหนดได้ ปัจจุบันสามารถมาดู เครื่องบดยาโบราณและครกหิน โบราณ ได้ที่ ณ ห้องการจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ ห้องวิถีชีวิตชาวใต้ กลุ่มอาคารหลังคางิ้ว สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

ยานาค (พญานาค) ความเชื่อและพิธีกรรมชาวดั

วิทยา บุญบงศ์ นักวิชาการ

ยานาค หรือ พญานาค นั้นเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ยานาค มีปรากฏอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย แต่ที่มีลักษณะโดดเด่นประกอบกับตำนานด้วยแล้ว พื้นที่ทางภาคอีสาน จะมีความโดดเด่นทั้งในเรื่องที่มา แหล่งกำเนิด สายตระกูล รวมถึง พิธีกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น ยานาค นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นสัตว์ครึ่งเทพครึ่งสัตว์ มีความศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์เดชานุภาพ มีคุณมีโทษ ซึ่งมักปรากฏในรูปของ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปกรรม วรรณกรรมท้องถิ่น เป็นต้น อันผูกโยงกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมนั้นซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการปฏิบัติและนอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เปรียบเสมือน สิ่งดีงามที่ช่วยคุ้มครอง ปกป้องในชีวิตและความเจริญรุ่งเรืองในภาวะความเป็นปัจจุบันของชาวบ้านต่อยานาค

ธวัช ปุณ โณทก (2528) ได้ให้ความหมายของความเชื่อ ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้เรียกว่าความเชื่อ ทั้งนี้สิ่งที่ควบคู่กับความเชื่อ นั้น คือ พิธีกรรม อันหมายถึงขั้นตอนในปฏิบัติต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เพื่อบวงสรวงหรือการแก้บน อันเนื่องมาจากความศรัทธาและความเคารพ อันส่งผลต่อชีวิตของมนุษย์

กิ่งแก้ว อัดถากร (2533) ได้ให้ความหมายถึงคำว่าพิธีกรรม หมายถึง วัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางด้านจิตใจ และความสบายใจ ความสมหวังในชีวิตเมื่อได้ประกอบพิธีกรรมนั้นๆ เพราะเชื่อว่าจะประสบผลตามที่มุ่งหวังหรือคาดหวัง

อาจกล่าวได้ว่า ยานาค นั้น มีอยู่ทุกภาคของประเทศไทย ที่ส่งผลต่อความเชื่อและพิธีกรรมของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ โดยเฉพาะ ภาคใต้ ยานาค คือ คำที่เรียกกันโดยทั่วไป ก็คือ พญานาค ที่เรียกกันนั้นไม่ค่อยโดดเด่นหรือปรากฏให้เห็นมากนัก นอกจากใน วัด และ เรือพระ ตามจริงแล้วยานาคภาคใต้นั้นมีเรื่องราวและตำนานความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนมาตั้งแต่อดีต ทั้งในเรื่อง ของตำนาน ทวด วรรณกรรม สถานที่ การแสดงพื้นบ้าน ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

ยานาคภาคใต้

ยานาค นาค (ซึ่งทั้ง 2 คำ เป็นคำเรียกในท้องถิ่นภาคใต้) นามอ (มลายู ถิ่นปัตตานี) พญานาค นาคา คือชื่อเรียกแต่ละท้องถิ่นของประเทศไทย แต่ทางภาคใต้นั้นส่วนใหญ่สำเนียงเสียงจะมีการตัดคำ เช่น “ไปไหน ไปตลาด” (ไปไหน ไปตลาด) หรือ “อยู่ถ้านีรถไฟ อีไปตานี” (อยู่ถ้านีรถไฟ จะไปปัตตานี) เป็นต้น คำว่า “ยานาค” ก็เหมือนกัน คือ คำว่า “พญานาค” สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2542) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้สรุปได้ว่า นาค หรือ พญานาค ปรากฏในวัฒนธรรมของชาวภาคใต้ ทั้งเป็นความเชื่อและขนบประเพณีต่างๆ อันเป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับน้ำและความอุดมสมบูรณ์ เป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องสัจจอนำข้ามมหาสมุทร ตลอดจนการนำชีวิตข้ามไปสู่ฝั่งแห่งความเจริญ สัญลักษณ์เหล่านี้จะปรากฏในรูปแบบและลักษณะต่างกัน ล้วนสืบต่อกันมาช้านาน นาคนั้นเป็นนรเทพ คือครึ่งเทพครึ่งมนุษย์ ส่วนใหญ่เป็นคติที่สืบมาจากวัฒนธรรมอินเดีย

ยานาค (พญานาค) ภาคใต้ มีลักษณะดังต่อไปนี้ 1. ยานาคตัวผู้ ตาจะคมดุ มีเขี้ยวอนข้างปาก มีเคราที่ยาว ลำตัวสีเขียว บริเวณปลายหางจะงอนและพริ้วไหว ไม่มีสายตระกูลยานาค 2. ยานาคตัวเมีย มีลักษณะ ตาจะคมดุ มีเขี้ยวตรง มีเคราที่สั้นกว่าตัวผู้ ลำตัวสีเขียว บริเวณปลายหางจะไม่งอนและพริ้วไหว ไม่มีสายตระกูลยานาค

โดยเฉพาะสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ มีการจัดแสดงทางด้านพิพิธภัณฑ์ที่มีความหลากหลายหลาย ทางด้านการจัดแสดงด้านคติชนวิทยา โดยเฉพาะเรื่อง ยานาค (พญานาค) นั้นมีการจัดแสดงอยู่ถึง 2 ห้องด้วยกันคือ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ ห้องวิถีชีวิตชาวใต้กลุ่มอาคารหลังคาจั่ว ซึ่งจัดแสดงเกี่ยวกับรายนาค และอาคารนวมินทร์ จัดแสดงเรื่องเรือพระ

รายนาคกับวันว่าง

ประเพณีวันว่าง จะกระทำกันในวันที่ 13 -14 – 15 ของเดือน 5 ทุกปี ซึ่งแล้วแต่พื้นที่ที่จะกำหนด ในพิธีกรรมนั้น ชาวบ้านจะไปวัดแล้วหลังจากนั้นจะมีการรดน้ำผู้สูงอายุและพระสงฆ์ โดยเฉพาะพระสงฆ์นั้นในการรดน้ำจะใช้รายนาคเป็นตัวส่งน้ำมายังพระสงฆ์ การใช้รายนาครดน้ำพระสงฆ์ หรือ นาคพ่นน้ำ ได้หายไปจาก

พื้นที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นเวลานานกว่า 20 ปีแล้ว เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่ยุ่ยยาก ส่วนใหญ่จะ ทำกันแบบเรียบง่ายดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ในอดีตรางนาค หรือ “นาคพ่นน้ำ” นั้นจะต้องมีอุปกรณ์ที่ ประกอบเข้าด้วยกัน 3 ส่วน คือ 1. เรือพาย เปรียบเสมือนนาวานำความสุขมีความยาวประมาณ 4 เมตร 2. ราง นาค เปรียบเสมือนความอุดมสมบูรณ์ มีความ ยาวประมาณ 2 เมตร 3.เบญจาเพื่อเป็นที่นั่งพระสงฆ์ เปรียบเสมือนวิมานชั้นดาวดึงส์ ยาวประมาณ 4 เมตร ซึ่งเมื่อก่อนทำเกือบทุกวัดในพื้นที่นี้ โดยเฉพาะที่ วัด โลกாரาม วัดม่วงหนู สมัยตาหลวงอิน หรือที่เรียกว่า “นาคพ่นน้ำ” พิธีกรรม คือชาวบ้านจะเดินขึ้นบันไดแล้ว รดน้ำลงบนเรือ น้ำก็จะไหลจากรางนาคลงสู่ฝ่าข้าวที่ผูกไว้เหนือพระสงฆ์ เสียดยาวาระยะหลัง ไม่มีการสืบทอดในการใช้รางนาครดน้ำ ปัจจุบันสามารถชมรางนาคได้ที่ การจัดแสดง พิพิธภัณฑ ห้างวิถีชีวิตชาวใต้ กลุ่มอาคารหลังคาจั่ว สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

ยานาค (พญานาค) กับประเพณีชักพระ

มีคำกล่าวของชาวบ้านในพื้นที่ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ที่เกี่ยวกับประเพณีชักพระไว้ว่า “ชัก พระหลบหลัง ฝนพะทันที” หมายถึง ชักเรือพระกลับไปวัดแล้วฝนจะตกหนัก ประเพณีชักพระ จัดขึ้น หลังจากออกพรรษา 1 วัน คือวันที่ 11 ตุลาคม คือวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นงานประเพณีที่จัดขึ้นอย่าง ยิ่งใหญ่ทั้ง 14 จังหวัดภาคใต้ การชักพระนั้นจะอาศัยภูมิศาสตร์ของพื้นที่ในการกำหนดเรือพระ คือ ถ้าชุมชน ใดอยู่ใกล้แม่น้ำ ลำคลอง ทะเล ก็จะชักพระทางน้ำ แต่ถ้าชุมชนใดอยู่พื้นที่ราบ ก็จะชักพระทางบก ทั้งนี้จาก เรื่องเล่าและตำนานทางพุทธศาสนาที่ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จกลับชั้นดาวดึงส์ มาโปรดสัตว์ บน โลกมนุษย์ ผู้คนต่างไปร่วมรับเสด็จเพื่อถวายภัตตาหารบางคนเข้าไปไม่ถึงก็จะใช้วิธีการ “ชดดัม” (ขว้างขนมดัม) เพื่อ ไปให้ถึงพระพุทธเจ้า ประเพณีชักพระนั้น สิ่งที่ขาดไม่ได้คือตัว เรือพระ อันเปรียบเสมือนพาหนะที่มียานาค (พญานาค) ทั้ง 2 ตัว นำพาให้พระพุทธเจ้าเสด็จ ไปโปรดสัตว์บน โลกมนุษย์ องค์ประกอบของเรือพระนั้น ประกอบไปด้วย 1.ตัวเรือพระ 2.บุษบกหรือยอดพนมเรือ 3.พระ พระพุทธรูปหรือที่เรียกกันว่าพระลาก 4.ยานาค (พญานาค)

โดยเฉพาะ “ยานาค” (พญานาค) จะเป็นเป็นส่วนประกอบในเรือพระ เช่น หัว ลำตัว หาง โดยเฉพาะส่วนหัวนั้นถือว่าสำคัญมาก จะมีการประกอบพิธีกรรมอันเชิญหัวยานาค โดยเฉพาะ วัดธรรมโฆษณ์ จะเริ่มพิธีกรรม ในวันที่ 10 ตุลาคม ซึ่งตรงกับวันออกพรรษา จะเริ่มขึ้นเมื่อ“นกลบรัง” (นกกลับรัง) คือตั้งแต่หลัง 18.00 น.เป็นต้นไป พิธีกรรมจะเริ่มขึ้น โดย การนำรูปเทียนแล้วเดินไปกุฎิซึ่งเป็นที่เก็บที่หัวยานาค ซึ่งหัวยานาคที่ตั้งอยู่นั้นด้านขวามือคือตัวผู้ ด้านซ้ายมือคือตัวเมีย แล้วจึงทำความสะอาดหรือที่เรียกว่า “อาบนํ้ายานาค” หลังจากนั้นตั้งนะโม 3 จบ แล้วกล่าว “ลาชา” (กล่าวออกพรรษา)

“สังคำพันแต่ ประวาเรมิ ถิฐินาวา สุเตนาวา ปะริสังกาชา วาธังคุมัง อายะสะนัน โตะ อนุกรรมบึง อุปปาถายะ”

เมื่อเสร็จพิธีกรรมตรงนี้แล้วก็บอกกล่าวยานาค (พญานาค) ทั้ง 2 ตัวว่า “ ขอให้ทุกอย่างราบรื่น อย่ามีเหตุมีภัย”แล้วนำหัวยานาคไปประกอบ แล้วพระสงฆ์สวดสมโภชน์เรือพระ เมื่อถึงเวลารุ่งแสงของอีกวัน การลากพระก็เริ่มขึ้น โดยการลากเรือพระไปยังจุดนัดหมายบริเวณเรือพระที่จอดพัก ชาวบ้านจะนำดัมไปแขวนไว้ที่หัวยานาคและใส่ในปากเพราะเชื่อว่ายานาคจะนำดัมไปถวายพระพุทธเจ้า รวมถึงชาวบ้านที่เคยบนบานไว้กับหัวยานาคก่อนการชักพระก็จะมาทำการแก้บนกันวันนั้น หลังจากพักค้าง 1 คืน รุ่งเช้าวันใหม่ชาวบ้านก็ร่วมใจกันลากพระกลับวัด ปัจจุบันสามารถมาชมเรือพระได้ที่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ กลุ่มอาคารนวมินทร์ ห้องเรือพระ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

สรุป

ยานาค (พญานาค) เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นกับคนทุกภาคของประเทศไทย จะมากจะน้อยก็แล้วแต่ความเชื่อและความศรัทธาผนวกกับตำนานที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นๆยานาค (พญานาค) โดยเฉพาะภาคใต้ มีการแบ่งเพศชาย หญิง โดยบ่งบอกถึงลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ชาวบ้านต่างเชื่อกันว่า ยานาค นั้นมีชีวิตถือว่าเป็นของใหญ่ ที่ให้คุณให้โทษกับชาวบ้านได้ อันเป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดมาเป็นช่วงชั้นของเวลา แต่ปัจจุบันบางสิ่งบางอย่างก็เริ่มหายไปจากพื้นที่ เช่น การใช้รางนาคในวันว่าง หรือบางวัดก็ไม่มีการสร้างหัวยานาคด้วยไม้ขนุนแล้วแต่กลับไปใช้การแกะ โฟมเป็นหัวยานาคแทน ซึ่งต้องยอมรับกับว่าภาวะสังคมและชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงไว้ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมสืบเนื่องต่อไป เพราะยานาคได้โอบรัดพื้นที่แห่งความศรัทธา ไว้ตราบช่วงชั้นของคนรุ่นต่อไป

บรรณานุกรม

กิ่งแก้ว อัดถากร. (2533). ลักษณะพิธีกรรมทางสังคมไทยในเอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ 6 -11. นนทบุรี : สำนักพิมพ์อัมรินทร์.

ธวัช ปุณ โธทก. (2530). “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. หน้า 350. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ยานาค (พญานาค) ความเชื่อและพิธีกรรมชาวใต้

วิทยา นุชบงค์ นักวิชาการ

ยานาค หรือ พญานาค นั้นเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นอันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนา ยานาค มีปรากฏอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย แต่ที่มีลักษณะโดดเด่นประกอบกับตำนานด้วยแล้ว พื้นที่ทางภาคอีสาน จะมีความโดดเด่นทั้งในเรื่องที่มา แหล่งกำเนิด สายตระกูล รวมถึง พิธีกรรมต่างๆที่เกิดขึ้น ยานาค นั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นสัตว์ครึ่งเทพครึ่งสัตว์ มีความศักดิ์สิทธิ์ มีอิทธิฤทธิ์เดชานุภาพ มีคุณมีโทษ ซึ่งมักปรากฏในรูปของ ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ศิลปกรรม วรรณกรรมท้องถิ่น เป็นต้น อันผูกโยงกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆ โดยเฉพาะในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรมนั้นซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการปฏิบัติและนอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เปรียบเสมือน สิ่งดีงามที่ช่วยคุ้มครอง ปกป้องในชีวิตและความเจริญรุ่งเรืองในภาวะความเป็นปัจจุบันของชาวบ้านต่อยานาค

ธวัช ปุณโณทก (2528) ได้ให้ความหมายของความเชื่อ ว่า ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตใต้สำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์นั้น ๆ หรือสังคมมนุษย์นั้นๆ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านี้เรียกว่าความเชื่อ ทั้งนี้สิ่งที่ควบคู่กับความเชื่อนั้น คือ พิธีกรรม อันหมายถึงขั้นตอนในปฏิบัติต่อสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เพื่อบวงสรวงหรือการแก้บน อันเนื่องมาจากความศรัทธาและความเคารพ อันส่งผลต่อชีวิตของมนุษย์

กิ่งแก้ว อัดถากร (2533) ได้ให้ความหมายถึงคำว่าพิธีกรรม หมายถึง วัฒนธรรมที่คนในสังคมได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงทางด้านจิตใจ และความสบายใจ ความสมหวังในชีวิตเมื่อได้ประกอบพิธีกรรมนั้นๆ เพราะเชื่อว่าจะประสบผลตามที่มุ่งหวังหรือคาดหวัง

อาจกล่าวได้ว่า ยานาค นั้น มีอยู่ทุกภาคของประเทศไทย ที่ส่งผลต่อความเชื่อและพิธีกรรมของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ โดยเฉพาะ ภาคใต้ ยานาค คือ คำที่เรียกกันโดยทั่วไป ก็คือ พญานาค ที่เรียกกันนั้นไม่ค่อยโดดเด่นหรือปรากฏให้เห็นมากนัก นอกจากใน วัด และ เรือพระ ตามจริงแล้วยานาคภาคใต้นั้นมีเรื่องราวและตำนานความเชื่อที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนมาตั้งแต่อดีต ทั้งในเรื่อง ของตำนาน ทวด วรรณกรรม สถานที่ การแสดงพื้นบ้าน ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

ยานาคภาคใต้

ยานาค นาค (ซึ่งทั้ง 2 คำ เป็นคำเรียกในท้องถิ่นภาคใต้) นาขอ (มลายู ถิ่นปัตตานี) พญานาค นาคา คือชื่อเรียกแต่ละท้องถิ่นของประเทศไทย แต่ทางภาคใต้นั้นส่วนใหญ่สำเนียงเสียงจะมีการตัดคำ เช่น “ไปไหน ไปตลาด” (ไปไหน ไปตลาด) หรือ “อยู่ถานีรถไฟ อีไปตานี” (อยู่ถานีรถไฟ จะไปปัตตานี) เป็นต้น คำว่า “ยานาค” ก็เหมือนกัน คือ คำว่า “พญานาค” สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2542) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้สรุปได้ว่า นาค หรือ พญานาค ปรากฏในวัฒนธรรมของชาวภาคใต้ ทั้งเป็นความเชื่อและขนบประเพณีต่างๆ อันเป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับน้ำและความอุดมสมบูรณ์ เป็นสัญลักษณ์แทนเครื่องสัจจอนำข้ามมหาสมุทร ตลอดจนการนำชีวิตข้ามไปสู่ฝั่งแห่งความเจริญ สัญลักษณ์เหล่านี้จะปรากฏในรูปแบบและลักษณะต่างกัน ล้วนสืบต่อกันมาช้านาน นาคนั้นเป็นนรเทพ คือครึ่งเทพครึ่งมนุษย์ ส่วนใหญ่เป็นคติที่สืบมาจากวัฒนธรรมอินเดีย

ยานาค (พญานาค) ภาคใต้ มีลักษณะดังต่อไปนี้ 1. ยานาคตัวผู้ ตาจะคมดุ มีเขี้ยวองข้างปาก มีเคราที่ยาว ลำตัวสีเขียว บริเวณปลายหางจะงอนและพริ้วไหว ไม่มีสายตระกูลยานาค 2. ยานาคตัวเมีย มีลักษณะ ตาจะคมดุ มีเขี้ยวตรง มีเคราที่สั้นกว่าตัวผู้ ลำตัวสีเขียว บริเวณปลายหางจะไม่งอนและพริ้วไหว ไม่มีสายตระกูลยานาค

โดยเฉพาะสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ มีการจัดแสดงทางด้านพิพิธภัณฑท์ที่มีความหลากหลาย ทางด้านการจัดแสดงด้านคติชนวิทยา โดยเฉพาะเรื่อง ยานาค (พญานาค) นั้นมีการจัดแสดงอยู่ถึง 2 ห้องด้วยกันคือ การจัดแสดงพิพิธภัณฑท์ ห้องวิถีชีวิตชาวใต้กลุ่มอาคารหลังคาจั่ว ซึ่งจัดแสดงเกี่ยวกับรางนาค และอาคารนวมินทร์ จัดแสดงเรื่องเรือพระ

รางนาคกับวันว่าง

ประเพณีวันว่าง จะกระทำกันในวันที่ 13 -14 – 15 ของเดือน 5 ทุกปี ซึ่งแล้วแต่พื้นที่ที่จะกำหนด ในพิธีกรรมนั้น ชาวบ้านจะไปวัดแล้วหลังจากนั้นจะมีการรดน้ำผู้สูงอายุและพระสงฆ์ โดยเฉพาะพระสงฆ์นั้นในการรดน้ำจะใช้รางนาคเป็นตัวส่งน้ำมายังพระสงฆ์ การใช้รางนาครดน้ำพระสงฆ์ หรือ นาคพ่นน้ำ ได้หายไปจาก

พื้นที่อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา เป็นเวลานานกว่า 20 ปีแล้ว เนื่องจากเป็นพิธีกรรมที่ยุ่ยาก ส่วนใหญ่จะ ทำกันแบบเรียบง่ายดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ในอดีตรางนาค หรือ “นาคพ่นน้ำ” นั้นจะต้องมีอุปกรณ์ที่ ประกอบเข้าด้วยกัน 3 ส่วน คือ 1. เรือพาย เปรียบเสมือนนาวานำความสุขมีความยาวประมาณ 4 เมตร 2. ราง นาค เปรียบเสมือนความอุดมสมบูรณ์ มีความ ยาวประมาณ 2 เมตร 3.เบญจาเพื่อเป็นที่นั่งพระสงฆ์ เปรียบเสมือนวิมานชั้นดาวดึงส์ ยาวประมาณ 4 เมตร ซึ่งเมื่อก่อนทำเกือบทุกวัดในพื้นที่นี้ โดยเฉพาะที่ วัด โลการาม วัดม่วงหมู่ สมัยศาลหลวงอิน หรือที่เรียกว่า “นาคพ่นน้ำ” พิธีกรรม คือชาวบ้านจะเดินขึ้นบันไดแล้ว รดน้ำลงบนเรือ น้ำก็จะไหลจากรางนาคลงสู่ฝ่าข้าวที่ผูกไว้เหนือพระสงฆ์ เสียดยาวาระยะหลัง ไม่มีการสืบ ทอดในการใช้รางนาครดน้ำ ปัจจุบันสามารถชมรางนาคได้ที่ การจัดแสดง พิพิธภัณฑ์ ห้องวิถีชีวิตชาวใต้ กลุ่มอาคารหลังคาจั่ว สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

ยานาค (พญานาค) กับประเพณีชักพระ

มีคำกล่าวของชาวบ้านในพื้นที่ อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา ที่เกี่ยวกับประเพณีชักพระไว้ว่า “ชัก พระหลบหลัง ฝนพะทันที” หมายถึง ชักเรือพระกลับไปวัดแล้วฝนจะตกหนัก ประเพณีชักพระ จัดขึ้น หลังจากออกพรรษา 1 วัน คือวันที่ 11 ตุลาคม คือวันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 เป็นงานประเพณีที่จัดขึ้นอย่าง ยิ่งใหญ่ทั้ง 14 จังหวัดภาคใต้ การชักพระนั้นจะอาศัยภูมิศาสตร์ของพื้นที่ในการกำหนดเรือพระ คือ ถ้าชุมชน ใดอยู่ใกล้แม่น้ำ ลำคลอง ทะเล ก็จะชักพระทางน้ำ แต่ถ้าชุมชนใดอยู่พื้นที่ราบ ก็จะชักพระทางบก ทั้งนี้จาก เรื่องเล่าและตำนานทางพุทธศาสนาที่ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จกลับชั้นดาวดึงส์ มาโปรดสัตว์ บนโลกมนุษย์ ผู้คนต่างไปร่วมรับเสด็จเพื่อถวายภัตตาหารบางคนเข้าไปไม่ถึงก็จะใช้วิธีการ “ชดดัม” (ขว้างขนมดัม) เพื่อ ไปให้ถึงพระพุทธเจ้า ประเพณีชักพระนั้น สิ่งที่ขาดไม่ได้คือตัว เรือพระ อันเปรียบเสมือนพาหนะที่มียานาค (พญานาค) ทั้ง 2 ตัว นำพาให้พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดสัตว์บนโลกมนุษย์ องค์ประกอบของเรือพระนั้น ประกอบไปด้วย 1.ตัวเรือพระ 2.บุษบกหรือยอดพนมเรือ 3.พระ พระพุทธรูปหรือที่เรียกกันว่าพระลาก 4.ยานาค (พญานาค)

โดยเฉพาะ “ยานาค” (พญานาค) จะเป็นเป็นส่วนประกอบในเรือพระ เช่น หัว ลำตัว หาง โดยเฉพาะส่วนหัวนั้นถือว่าสำคัญมาก จะมีการประกอบพิธีกรรมอันเชิญหัวยานาค โดยเฉพาะ วัดธรรมโฆษณ์ จะเริ่มพิธีกรรม ในวันที่ 10 ตุลาคม ซึ่งตรงกับวันออกพรรษา จะเริ่มขึ้นเมื่อ “นกลบรัง” (นกกลับรัง) คือตั้งแต่หลัง 18.00 น. เป็นต้นไป พิธีกรรมจะเริ่มขึ้น โดย การนำรูปเทียนแล้วเดินไปกุฎซึ่งเป็นที่เก็บที่หัวยานาค ซึ่งหัวยานาคที่ตั้งอยู่นั้นด้านขวามือคือตัวผู้ ด้านซ้ายมือคือตัวเมีย แล้วจึงทำความสะอาดหรือที่เรียกว่า “อาบนํ้านาค” หลังจากนั้นตั้งนะ โม 3 จบ แล้วกล่าว “ลาชา” (กล่าวออกพรรษา)

“สังคำพันแต่ ปะวาเรมิ ถิฐินาวา สุเตนาวา ปะริสังกายา วาซังคุมัง อายะสะมันโต อนุกรรมบึง อุปลาถายะ”

เมื่อเสร็จพิธีกรรมครั้งนี้แล้วก็บอกกล่าวยานาค (พญานาค) ทั้ง 2 ตัวว่า “ ขอให้ทุกอย่างราบรื่น อย่ามีเหตุมีภัย” แล้วนำหัวนาคไปประกอบ แล้วพระสงฆ์สวดสมโภชน์เรือพระ เมื่อถึงเวลารุ่งแสงของอีกวัน การลากพระก็เริ่มขึ้น โดยการลากเรือพระไปยังจุดนัดหมายบริเวณเรือพระที่จอดพัก ชาวบ้านจะนำต้ม ไปแขวนไว้ที่หัวยานาคและใส่ในปากเพราะเชื่อว่ายานาคจะนำต้มไปถวายพระพุทธเจ้า รวมถึงชาวบ้านที่เคยบนบานไว้กับหัวยานาคก่อนการชักพระก็จะมาทำการแก้บนกันวันนั้น หลังจากพักค้าง 1 คืน รุ่งเช้าวันใหม่ชาวบ้านก็ร่วมใจกันลากพระกลับวัด ปัจจุบันสามารถมาชมเรือพระได้ที่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ กลุ่มอาคารนวมินทร์ หอเรือพระ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ

สรุป

ยานาค (พญานาค) เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นกับคนทุกภาคของประเทศไทย จะมากจะน้อยก็แล้วแต่ความเชื่อและความศรัทธาผนวกกับตำนานที่เกิดขึ้นในพื้นที่นั้นๆยานาค (พญานาค) โดยเฉพาะภาคใต้ มีการแบ่งเพศชาย หญิง โดยบ่งบอกถึงลักษณะที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ชาวบ้านต่างเชื่อกันว่า ยานาค นั้นมีชีวิตถือว่าเป็นของใหญ่ ที่ให้คุณให้โทษกับชาวบ้านได้ อันเป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดมาเป็นช่วงชั้นของเวลา แต่ปัจจุบันบางสิ่งบางอย่างก็เริ่มหายไปจากพื้นที่ เช่น การใช้รงนาคในวันว่าง หรือบางวัดก็ไม่มีการสร้างหัวยานาคด้วยไม้ขนุนแล้วแต่กลับไปใช้การแกะ โฟมเป็นหัวยานาคแทน ซึ่งต้องยอมรับกับว่าภาวะสังคมและชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงไว้ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมสืบเนื่องต่อไป เพราะยานาคได้โอบรัดพื้นที่แห่งความศรัทธา ไว้ตราบช่วงชั้นของคนรุ่นต่อไป

บรรณานุกรม

กิ่งแก้ว อัคราคร. (2533). ลักษณะพิธีกรรมทางสังคมไทยในเอกสารการสอนชุดวิชาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ 6 -11. นนทบุรี : สำนักพิมพ์อัมรินทร์.

ธวัช ปุณ โณทก. (2530). “ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน,” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คติความเชื่อ. หน้า 350. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การดูลักษณะโค (เหมวัว)

“เหมวัว” เป็นภาษาใต้ หมายถึง ลักษณะของโคหรือวัว การใช้ประโยชน์จากโคหรือวัวเพื่อเป็นพาหนะ ใช้ร่วมแรงงานในการไถหว่าน และกิจการขนวัวเพื่อสันตนาการ ในการเลือกดูลักษณะดีของโคหรือวัวที่จะนำมาเลี้ยง เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของและคนเลี้ยง ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมา ให้ดูจากลักษณะหลักคือ ขวัญโค สีโค และเขาโค ดังปรากฏในหนังสือบุคขาว “ ตำราลักษณะขวัญดีร้ายของโค ” ของพระบริสุทธศีลาจารย์ (วัน มนะโส)

ลักษณะขวัญโคที่ดี

“ขวัญ” เป็นลักษณะการจัดเรียงของขนที่ปรากฏบนเรือนร่างของโคตามธรรมชาติ ขวัญโคเป็นลักษณะเด่นอีกอย่าง ในการเลือกดูโคที่จะนำมาเลี้ยง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของและคนเลี้ยง ดังจำแนกลักษณะดีของขวัญโคได้ดังนี้

(1) ขวัญอยู่ตรงขากรรไกรทั้งสองข้าง หรือข้างเดียว ท่านว่าดีควรเลี้ยง (2) ขวัญอยู่ใต้คาง ดีควรเลี้ยง ไม่มีโทษ (3) ขวัญอยู่ระหว่างเขา ดีควรเลี้ยงไว้ทำนา (4) ขวัญอยู่บนคอ ดีควรเลี้ยงไว้ทำนา (5) ขวัญอยู่บนหนอก ดีมากควรเลี้ยง (6) ขวัญอยู่ใต้โคนหางติดข้างโคนหาง ดีมากควรเลี้ยง (7) ขวัญอยู่หน้าแข้งทั้ง 4 ข้าง ดีควรเลี้ยงไว้ช่วยคุ้มครองอันตราย (8) ขวัญอยู่ใต้เท้าทั้ง 4 ข้าง ดีควรเลี้ยงจะสมบูรณ์ในเรื่องทรัพย์สินเงินทอง (9) ขวัญอยู่กับหน้า หรือหลังซ้าย ดีมากควรเลี้ยงจะเกิดทรัพย์สินเงินทองมากมาย

ลักษณะสีโคที่ดี

“ สี ” เป็นลักษณะเด่นอีกอย่างในการเลือกโคที่จะนำมาเลี้ยง ดังจำแนกลักษณะดีของสีโคที่จะนำมาเลี้ยงได้ดังนี้

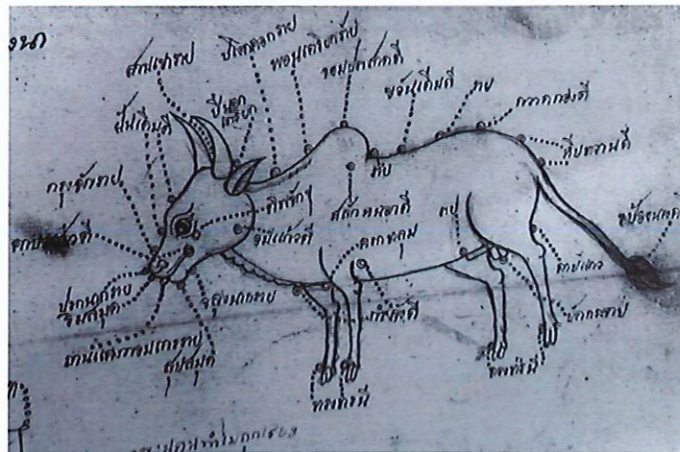
(1) สีแดงทั้งข้างตัวตลอดถึงเขา เขาแดง เล็บแดง ตาแดง หางแดง สีแดงไม่มีสีอื่นเข้าปะปน และประกอบด้วยขวัญที่ดีด้วย ดีมากควรเลี้ยง (2) สีดำแวว เขาดำ หางดำ เล็บดำ ไม่มีสีอื่นเข้าปะปน ดีมากควรเลี้ยง (3) สีแดงเหมือนแสงไฟ ลายขาวตั้งแต่โคนหางจนถึงตา ดีมากควรเลี้ยงไว้ ให้ทำโรงเรือนสูงจากพื้นขึ้นมา 1 ศอก ให้มีเครื่องแอก ไถ คราด และตั้งสำรับไว้ในโรงเลี้ยงโค จะเกิดทรัพย์สินพุลทวี

ลักษณะเขาโคที่ดี

“ เขา ” เป็นลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งในการเลือกดูโคหรือวัวที่จะนำมาเลี้ยง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่เจ้าของและคนเลี้ยง ดังจำแนกได้ดังนี้

(1) เขาเป็นสีแวง เห็นเงาสีโคนเขาเหลือง ปลายสีแดง ประดุงดั่งสีมณี เลี้ยงไว้จะดี (2) เขาสีดำนวล ดีควรเลี้ยง เกิดทรัพย์สินเงินทอง (3) เขาเป็นสีแวงอยู่ในเขา ดีมาก เลี้ยงไว้จะเป็นเศรษฐี คนนับหน้าถือตา (4) เขาเป็นปลอกกรอบปลายเขา ที่ปลายแหลมมีสีขาวแวว ควรเลี้ยงไว้ดีมาก ควรเป็นโคของพระมหากษัตริย์ (5) เขาเป็นสีดอกขาแดง ที่ปลายแหลมสีเหลืองแวว เลี้ยงไว้ดีมาก ควรเป็นโคของพระมหากษัตริย์ (6) โคนเขาสีน้ำข้าว ปลายเขาสีเหลืองแวว ดีมาก เลี้ยงไว้จะสมบูรณ์พุลผลเกิดทรัพย์สิน มีเงินทอง (7) เขาเป็นลายเหมือนรูปควม ดี เลี้ยงไว้เป็นตบะ คุ้มครองภัยอันตราย แคล้ว

คลาดปลอดภัย (8) เขาเป็นเสี้ยนรอบเขา แต่สีต่างกับกับสีที่พื้นเขา จะมีตะเบตะเขะมาก ควรเป็นโคของพระมหากษัตริย์ (9) ปลายเขาเหมือนน้ำค้างในตอนดึก ดีมาก เลี้ยงไว้ จะสมบูรณ์พูนผล เกิดทรัพย์เงินทองมากมาย (10) เขาผูกเป็นเสี้ยนทั้งเขา หรือที่ปลาย ดี เลี้ยงไว้ จะสมบูรณ์พูนผล เกิดทรัพย์เงินทองมากมาย (11) เขาสีเขียวสด เป็นลำดับขึ้นไป และมีสีเหลืองรับอยู่ที่ปลาย ดี ควรเลี้ยงไว้จะเกิดโชคลาภ (12) เขาผูกขึ้นเป็นลายดอกทั่วทั้งเขา ดีมาก เลี้ยงไว้จะเกิดทรัพย์เงิน เกิดมีโชคลาภ (13) เขาดำล้วนไม่ปนสีอื่น เหมาะสำหรับพ่อค้า เลี้ยงไว้ จะค้าขายดีมีกำไร (14) เขาสีเหลืองเปี้ยจักจั่น หรือเหมือนสีดอกอัญชัน หรือสีคราม ดีมาก เลี้ยงไว้จะคุ้มครองภัยอันตรายทุกอย่าง (15) เขาสีเป็นรูปสิงโต ตั้งท่าแผ่थาน หรือเหมือนกับวงแหวน ดีมาก เลี้ยงไว้จะมีตะเบ ตะครุทำร้ายไม่ได้ (16) เขากลมเกลี้ยงราวกับกลิ้ง เหมือนขัดถูแล้ว ดีมาก เลี้ยงไว้จะเกิดโชคลาภมากมาย และจะคุ้มครองภัยอันตราย (17) เขาเป็นชั้นๆ เหมือนคันฉัตร ดีมาก เลี้ยงไว้ จะสมบูรณ์พูนผล เกิดลาภยศ จะมีผู้เมตตาอารี

คุณค่าเชิงสร้างสรรค์

จากการพิจารณาลักษณะของโคหรือวัว จะนำมาเลี้ยงให้ดูจากลักษณะขวัญ สีและเขาของโค เมื่อพิจารณาถึงคุณค่าหรือการใช้ประโยชน์จากการคัดเลือกลักษณะดีตามตำราหรือความเชื่อในการเลือกโคที่จะนำมาเลี้ยงนั้นได้มีกระบวนการสร้างคุณค่าและมูลค่า ปัจจุบันมีการวิจัย ในการคัดเลือกลักษณะสายพันธุ์ให้ถูกต้องตามตำราและความเชื่อของโคที่นำมาเลี้ยงเพื่อความเป็นสิริมงคลและความเจริญรุ่งเรืองของเจ้าของและคนเลี้ยง ในการวิจัยเรื่องการผสมพันธุ์โคเพื่อให้ได้ลูกโคที่ออกมาถูกต้องตามตำราโดยมีการคัดเลือกยืนเด่น ลักษณะโครโมโซม มีการค้าขายลูกโคที่ผสมออกมาแล้วมีลักษณะเด่นตามตำรา ทำให้เกิดมูลค่าเชิงเศรษฐกิจกับชาวบ้านและผู้ประกอบการ